

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

ІНСТИТУТ ДЕРЖАВНОГО ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ

Кафедра військового права та правоохоронної діяльності

МАГІСЕРСЬКА РОБОТА

підполковник юстиції

(військове звання)

БАЛАНДА Олександр Михайлович

(прізвище, ім'я, по батькові)

слухача навчальної група № 1208

Тема: Обґрунтування рекомендацій щодо удосконалення правового регулювання особливого періоду в Україні

Керівник: к.ю.н., полковник юстиції Михайло ПРОХОРЕНКО

« ____ » _____ 2024 року

(підпис)

До захисту допущено

Начальник кафедри: _____

(науковий ступінь, вчене звання, військове звання, прізвище, ім'я, по батькові)

« ____ » _____ 2024 року

(підпис)

КИЇВ – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОСОБЛИВОГО ПЕРІОДУ.....	9
1.1. Понятійно-категоріальний апарат особливого періоду	9
1.2. Особливий період як спеціально-правовий режим функціонування держави.....	17
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СКЛАДОВИХ ОСОБЛИВОГО ПЕРІОДУ В УКРАЇНІ.....	24
2.1. Мобілізація: правові гарантії та обмеження в особливий період.....	24
2.2. Правові режими: воєнного стану, воєнного часу, частково відбудовного періоду після закінчення воєнних дій.....	32
2.3. Організаційно-правові основи запровадження заходів правового режиму воєнного стану в Україні.....	48
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОСОБЛИВОГО ПЕРІОДУ В УКРАЇНІ.....	58
3.1. Іноземний досвід правового регулювання особливого періоду.....	58
3.2. Проблемні аспекти правового регулювання особливого періоду в Україні та механізми їх вирішення.....	65
ВИСНОВКИ.....	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:.....	77

Анотація

Баланда О.М. Обґрунтування рекомендацій щодо удосконалення правового регулювання особливого періоду в Україні. Магістерська робота. Кафедра військового права та правоохоронної діяльності інституту стратегічних комунікацій Національного університету оборони України.

Проаналізовано норми чинного законодавства України в частині суспільних відносини в умовах спеціальних правових режимів в Україні, доктринальні напрацювання та правозастосовні позиції органів судової влади. За результатами проведеної роботи, уточнено зміст юридичних фактів, які формують дві нормативно закріплені складові юридичної конструкції «особливий період».

Окрім цього, у роботі обґрунтовано рекомендації щодо юридичної деталізації терміну «особливий період» шляхом внесення змін до Закону України «Про оборону України». Також, розкривається сутність правового режиму частково відбудовного періоду. Додатково підтримується та обґрунтовується доктринальна позиція щодо моменту початку правового режиму відбудовного періоду.

Проведено визначення та уточнення складових правового режиму особливого періоду, акцентовано увагу на мобілізації як складовій особливого періоду. Проведено аналіз перших кроків парламентарів з деталізації юридичного закріплення відбудовного періоду. Зазначені правові режими є необхідним елементом системи національної безпеки та гарантії відновлення державного суверенітету в умовах загрози зовнішнього вторгнення, адже вони визначають правовий контекст для дій владних органів у період воєнних подій та після їх завершення, сприяючи відновленню і розвитку країни після випробувань воєнного часу.

Також, в межах дослідження воєнного стану, як форми особливого періоду, проведено аналіз реалізації заходів правового режиму воєнного стану військовим командуванням разом із військовими адміністраціями. У проведеному дослідженні розкрито, що законодавство України містить

прогалину у регулюванні правового режиму стану війни. Більше того, відсутні закріплена дефініція «стан війни», профільний закон для врегулювання зазначеної сфери суспільних відносин, також відсутні розкриття його змісту та порядку дії.

Окрім цього, нами акцентовано, що ні у законодавстві України, ні у міжнародному гуманітарному праві не міститься уніфікованого визначення воєнних дій. У зв'язку з чим, запропоновано авторське визначення терміну «воєнні дії».

Додатково, проведено дослідження зарубіжного досвіду правового врегулювання особливого періоду у спектрі якого виокремлено вітчизняну проблематику.

Ключові слова: особливий період, воєнний стан, мобілізація, військова служба, правовий режим, безпека.

Список умовних скорочень

ККУ	Кримінальний кодекс України
ЗСУ	Збройні Сили України
НАТО	Організація Північноатлантичного договору (Північноатлантичний альянс)
ООН	Організація об'єднаних націй
США	Сполучені Штати Америки
ФРН	Федеративна Республіка Німеччина
Ст.	Стаття
Ч.	Частина статті
П.	Пункт частини статті
ПП.	Підпункт пункту частини статті

ВСТУП

Актуальність дослідження. Війна на території України, ескалація росією збройного конфлікту у східних та південних регіонах України, руйнування системи світової та регіональної безпеки і основоположних засад міжнародного права зумовило регулювання взаємовідносин у суспільстві України в умовах особливого періоду. Після фактичної втрати Україною контролю над окремими частинами власної території почались порушення основоположних прав та свобод людей, а саме: зростає кількість випадків вбивств, викрадень та катувань громадян, які активно підтримували суверенітет України і чинили опір сепаратизму.

Надзвичайна обстановка, що склалася на території України внаслідок війни спровокованої країною-агресором, вплинула на зміну характеру суспільних відносин, зумовила зміни форм і методів державного управління в екстремальних умовах і, як наслідок, запровадження нового формату життєдіяльності громадян, суспільства і держави. Для військової, соціальної та політичної сфер особливий період виявився явищем відносно новим, незрозумілим та потребує досконалого нормативно-правового врегулювання.

Поняття “особливий період” досліджувалось у роботах багатьох вчених. Проблематикою юридичного врегулювання особливого періоду в Україні займалися такі науковці: М. Прохоренко, В. Ваганов, Ю. Шемшученко, Р. Чорний, Б. Андресюк, В. Богданович, В. Костецький, В. Лішавський, Т. Стукалін, В. Горбулін, О. Покотило, В. Бойко, О. Устименко, та інші. Їхні напрацювання є науковим підґрунтям для продовження наукових пошуків. Слід зауважити, що дослідники по-різному встановлюють поняття і зміст особливого періоду, що негативно впливає на правову практику.

Обумовлені обставини визначають високу актуальність теми дослідження.

Об’єкт дослідження – суспільні правовідносини на території України в умовах спеціального правового режиму та їх проблематика.

Предмет дослідження – правове врегулювання особливого періоду в Україні.

Метою є детальний аналіз правового врегулювання особливого періоду в Україні, систематизація практики його застосування та обґрунтування пропозицій, спрямованих на вдосконалення правового регулювання.

Для досягнення поставленої мети в магістерській роботі потрібно вирішити наступні **завдання**:

- розкрити сутність поняття "особливий період" та його основні ознаки за законодавством України;

- зробити аналіз складових особливого періоду в Україні;

- узагальнити зарубіжний досвід правового регулювання особливого періоду;

- розглянути проблеми та перспективи розвитку правового регулювання особливого періоду в Україні.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є сучасні загальні та спеціальні методи наукового пізнання, застосування яких обумовлюється системним підходом, що дає можливість дослідити проблеми в єдності їх соціального змісту і юридичної форми. Формально-логічний метод було застосовано при визначенні поняття, особливостей та ознак особливого періоду в Україні. За допомогою логіко-семантичного методу обґрунтовано пропозиції понятійного апарату. Порівняльно-правовий метод став у нагоді при дослідженні зарубіжного законодавства у цій сфері. Метод статистичного аналізу було використано під час роботи з матеріалами судових справ та звітами Міністерства оборони України та Міністерства внутрішніх справ України.

Доктринальну основу дослідження складають наукові праці фахівців у галузі загальної теорії держави і права, теорії управління, адміністративного, конституційного права, інших галузевих правових наук. Положення та висновки магістерської роботи ґрунтуються на нормах Конституції України, законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів, які визначають нормативні засади діяльності правового регулювання особливого періоду в Україні.

Інформаційну та емпіричну основу дослідження становлять узагальнення практики правового врегулювання особливого періоду в Україні, зарубіжного досвіду, аналітичні статті, політико-правова публіцистика, довідкові видання, статистичні матеріали, а також офіційні дані із Єдиного державного реєстру судових рішень.

Практичне застосування отриманих результатів полягає в тому, що вони становлять як науково-теоретичний інтерес направлений на вдосконалення законодавства і доктрини права, так і безпосередньо практичний інтерес, тобто можуть бути вжиті у процесі підготовки навчальних посібників і підручників з правових дисциплін.

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОСОБЛИВОГО ПЕРІОДУ

1.1. Понятійно-категоріальний апарат особливого періоду

На східних теренах України вже протягом десяти років триває збройний конфлікт, а 24 лютого 2022 року розпочалась повномасштабна війна із застосуванням як сухопутних сил, так авіації і флоту. Їх наслідками є глобальна катастрофа не тільки соціального, політичного, економічного, але і юридичного характеру. У вітчизняному законодавстві все частіше з'являється дефініція “особливий період”. Однак, тлумачення цього поняття не є однозначним як у законі, так і у судовій практиці.

У 2008 році перше визначення особливого періоду було визначено в Законі України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 року. Законодавець розтлумачив дане поняття як *“період, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій”*, тобто не вказуються суб'єкти, яких стосується цей період, особливості цього періоду і діяльності суб'єктів.[1]

Термін «особливий період» також визначається в ст. 1 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21 жовтня 1993 року, де зазначено, що особливий період це *«період функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій, а також виконання громадянами України свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, який настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного*

стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій».[2]

Аналіз наведених термінів дає підстави для твердження, що у першій ситуації законодавець при визначенні дефініції «особливий період» враховує виключно час його перебігу, тобто акцентує увагу на початковому та кінцевому моментах цього періоду. У другому ж випадку, в Законі України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» парламентарі вже деталізують у понятті «особливий період» обстановку, здійснення функціонування різних суб'єктів, а також місце, на яке поширюється цей правовий режим, – це в повністю територія України та/або окремі її регіони (місцевості).

Таким чином, спостерігається дуалістичний законодавчий підхід до опису особливого періоду в різних законодавчих актах.

У свою чергу, терміну «особливий період» та його зміст досліджували М. Прохоренко, А. Лазукова, В. Людвік, В. Мехеда, С. Нікішкін, Д. Олейников, О. Серпухов, М. Туркот, П. Ясіновський та інші вчені. Науковці та практикуючі юристи, досліджуючи юридичні аспекти правового режиму, внесли значний вклад у юридичну доктрину. Натомість, слід зауважити, що правова позиція судової практики щодо наявності чи відсутності особливого періоду в Україні залишається різною.

У 2014 році це поняття з'явилося у кримінальному законі у диспозиції ст. 114¹ Кримінального кодексу України від 05 квітня 2001 року, який встановлює кримінальну відповідальність за перешкодження законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань в умовах особливого періоду. У 2015 році ККУ було доповнено новою статтею 336¹ та встановлено відповідальність за ухилення від служби протягом особливого періоду або у випадку цілеспрямованої мобілізації.[3] Крім того, цього ж року було змінено порядок ухвалення обвинувального вироку із застосуванням покарання у вигляді тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців. Визначено, що таке покарання накладається на призовників, військовослужбовців на особливий період (крім жінок-

військовослужбовців). Також, було змінено формулювання переважної більшості статей розділу XIX «Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення)» ККУ, в яких вчинення військового злочину в умовах особливого періоду передбачено як кваліфікуюча ознака. У такий спосіб посилено кримінальну відповідальність за скоєння таких діянь, як непокора (ст. 402), невиконання наказу (ст. 403), опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків (ст. 404), погроза або насильство щодо начальника (ст.405), самовільне залишення військової частини або місця служби (ст. 407), дезертирство (ст.408), ухилення від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом (ст.409), умисне знищення або пошкодження військового майна (ст.411), втрата військового майна (ст. 413), недбале ставлення до військової служби (ст. 425), всіх складів військових злочинів, спрямованих проти порядку несення спеціальних служб (ст. ст. 418–421 ККУ), та інших. [3]

Таких же змін у 2017 році зазнав і Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07 грудня 1984 року, усі статті (172⁻¹⁰-172⁻²⁰) глави 13-Б «Військові адміністративні правопорушення».[4] Дані норми були викладені у новій редакції, де була вже передбачена більш сувора відповідальність за вчинення відповідних правопорушення в умовах особливого періоду.

Слід зазначити, що в умовах сьогодення єдине тлумачення особливого періоду впливає не тільки на правильну кваліфікацію протиправних дій та встановлення виду або міри покарання, але й на соціальні гарантії, що надаються певним особам, порядок укладення та припинення контрактів на військову службу.

Окремі представники судової влади підтримують думку, що особливий період обмежений строками, встановленими для мобілізації, або часом, протягом якого діє воєнний стан. Дана позиція знайшла своє відображення, зокрема, у рішенні Київського апеляційного адміністративного суду у справі № 826/18425/15 від 04 лютого 2016 року.[5] Суд, виходячи з указів Президента

України про часткову мобілізацію, дійшов висновку, що особливий період в Україні діяв лише через певні проміжки часу, а саме: з 18 березня 2014 року по 02 травня 2014 року, з 07 травня 2014 року по 21 червня 2014 року, з 24 липня 2014 року по 07 вересня 2014 року та відповідно з 20 січня 2015 року по 22 серпня 2015 року та з 23 серпня 2015 року особливий період в Україні не застосовувався. Зазначається, що за відсутності рішення про оголошення війни чи мобілізації або закінчення строків, встановлених для мобілізації, особливий період не застосовується.

На нашу думку, більш доцільно використовувати визначення особливого періоду, надане саме у Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21 жовтня 1993 року, з наступних підстав.

Це визначення у редакції чинного нормативного акту, сформульовано з урахуванням всіх чотирьох складових особливого періоду, що дає можливість деталізувати його етапи, форми, моменти початку та завершення. Більше того, він регламентує підстави і порядок реалізації одного із заходів захисту держави.

Доцільно також згадати про ч. 6 ст. 2 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», в якій встановлено вичерпний перелік видів військової служби. Так, одним із видів військової служби є військова служба за призовом під час мобілізації, на особливий період. Таким чином, особливий період продовжує діяти після завершення комплексу заходів, пов'язаних з мобілізацією, тобто строку виконання відповідного Указу Президента. Зокрема, особи, призвані за мобілізацією, продовжують службу після строку проведення останньої.[6]

Отже, в Законах України «Про оборону України» від 06 грудня 1991 року та «Про мобілізаційну підготовку і мобілізацію» від 21 жовтня 1993 року виділено чотири складові, що свідчать про існування в державі особливого періоду: час мобілізації (крім цільової), воєнний стан, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій. У зв'язку з чим, можна дійти логічного висновку, що особливий період починається у державі з моменту набрання чинності Указу Президента України, яким оголошується мобілізація.

Таким моментом з початку російсько-українського збройного конфлікту вважається оприлюднення Указу виконувача обов'язків Президента України О. Турчинова № 303/2014 «Про часткову мобілізацію» від 17 березня 2014 року. У свою чергу, повномасштабне вторгнення росії на територію України супроводжувалось прийняттям Указу Президента України В. Зеленського № 65/2022 «Про загальну мобілізацію» від 24 лютого 2022 року.

Відповідно до Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21 жовтня 1993 року можна визначити складові особливого періоду, а саме: період функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій; виконання громадянами України свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності держави.[7]

Дослідимо глибше юридичну конструкцію наведених визначень особливого періоду, звернемо увагу на зміст нормативно викладених та логічно структурованих юридичних фактів, які безпосередньо і вказують на початок та закінчення особливого періоду.

Початок особливого періоду настає:

- 1) з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації;
- 2) з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях.

Особливий період охоплює: 1) час мобілізації, 2) воєнний час, 3) частково відбудовний період після закінчення воєнних дій.[8]

Продовжуючи дослідження необхідно здійснити аналіз змісту юридичних фактів, які утворюють дві складові юридичної конструкції терміну «особливий період», що визначають його початок та період, що ним охоплюється.

Відповідно до ч. 5 ст. 4 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21 жовтня 1993 року визначено, що вид, обсяги, порядок і

строк проведення мобілізації визначаються Президентом України в рішенні про її проведення. Отже, час введення в дію Указу Президента України про проведення мобілізації, та строк її проведення, визначений в цьому Указі, є юридичними фактами настання особливого періоду та часу його дії відповідно.

Наступною складовою юридичної конструкції початку особливого періоду є юридичний факт введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях. Так, у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України, Указом Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 року на території всієї України було введено воєнний стан (із подальшими змінами).[9]

Відповідно до ч. 2 ст. 5 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року зазначено, що у разі прийняття рішення щодо необхідності введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях Президент України видає Указ про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях і негайно звертається до Верховної Ради України щодо його затвердження та подає одночасно відповідний проект закону.

У свою чергу, ч. 6 ст. 5 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року, передбачено, що Указ Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, затверджений Верховною Радою України, офіційно оприлюднюється разом із законом щодо затвердження такого Указу Президента України та набирає чинності одночасно з набранням чинності таким законом.[10] Отже, набуття чинності Указу Президента України про введення воєнного стану є юридичним фактом початку особливого періоду.

Разом із тим, необхідно зазначити, що п. 2 ч. 1 ст. 6 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року вказує на те, що в Указі Президента України про введення воєнного стану зазначаються межі території, на якій вводиться воєнний стан, час введення і строк, на який він вводиться. Нормою ст. 7 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року визначається, що воєнний стан на всій території

України або в окремих її місцевостях припиняється після закінчення строку, на який його було введено.

До закінчення терміну, на який було введено воєнний стан, та за умови усунення небезпеки нападу чи загрози державній незалежності України, її територіальній цілісності Президент України може прийняти рішення про скасування воєнного стану на всій території України або в окремих її регіонах, про що має бути негайно оголошено через засоби масової інформації. Таким чином, воєнний стан припиняється після закінчення строку, на який його було введено, або з прийняттям Указу Президента України про скасування воєнного стану.

Виходячи із зазначеного, нами обґрунтовано, що введення воєнного стану є одним із юридичних фактів, який визначає початок особливого періоду. Виходячи із законів формальної логіки побудови юридичної конструкції початку та закінчення особливого періоду, завершення особливого періоду у зв'язку із введенням воєнного стану, є юридичний факт припинення воєнного стану, тобто після закінчення строку, на який його було введено, або з прийняттям Указу Президента України про скасування воєнного стану.

Також, нами було зауважено про нормативне визначення, що особливий період охоплює: 1) час мобілізації, 2) воєнний час, 3) частково відбудовний період після закінчення воєнних дій, а НЕ ВИКЛЮЧНО час дії правового режиму воєнного стану.

З метою проведення подальшого аналізу, пропонується розкрити зміст воєнного стану, воєнного часу та їх взаємодію.

У відповідності до ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року, воєнний стан це *«особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі*

збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень».[10] Отже, воєнний стан вводиться у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності.

Абзацом 3 ст. 4 Закону України «Про оборону України» від 06 грудня 1991 року визначено, що з моменту оголошення стану війни чи фактичного початку воєнних дій настає воєнний час, який закінчується у день і час припинення стану війни.[1] Тобто, воєнний час настає з моменту оголошення стану війни чи фактичного початку воєнних дій.

У зв'язку із чим вбачаються такі варіанти співвідношення воєнного часу та воєнного стану:

- 1) воєнний стан може охопити і воєнний час в тому разі, коли збройна агресія переростає у фактичні воєнні дії;
- 2) воєнний час може розпочатись, але воєнний стан може бути ще не оголошений;
- 3) воєнний стан може бути оголошений, але воєнні дії можуть і не починатись або не початись взагалі.[8]

Серед наведених варіантів п. 2 та п. 3 співвідношення воєнного часу та воєнного стану логічно не узгоджується з нормативно визначеними початком особливого періоду – момент введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях з охопленням його воєнним часом, оскільки втрачений початок особливого періоду – настання воєнного часу, який може бути і без введення воєнного стану.

Більше того, у дефініції «особливий період» визначено, що даний правовий режим охоплює частково відбудовний період після закінчення воєнних дій, але не визначено, що він може розпочатись також із часу введення відбудовного

періоду. Отже, виникла логічно неузгоджена дія початку особливого періоду та те, що ним в подальшому охоплюється.

Висновки. Вбачається, що законодавець термін «особливий період» вживає у різних законах України, які дублюють один одного, що не відповідає основним принципам правотворчої техніки. Більше того, дефініції аналізованого терміну є відмінними та допускають неоднозначне сприйняття або тлумачення. З метою вирішення окреслених юридичних прогалин змісту дефініції «особливий період» пропонуємо авторське його визначення: «Особливий період – період, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях або настання воєнного часу чи введення відбудовного періоду та охоплює час мобілізації, час воєнного стану, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій».

Додатково, звертаємо увагу, що єдине закріплення запропонованої дефініції «Особливий період» необхідно здійснити у Законі України «Про оборону України» від 06 грудня 1991 року, адже він є загальним відносно інших нормативних актів у військовій сфері. До прикладу, Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21 жовтня 1993 року відносно останнього є спеціальним, оскільки регламентує підстави і порядок проведення одного із заходів оборони держави. Натомість, у всіх спеціальних нормативно-правових актах повинні міститись бланкетні норми із посиланнями на ст. 1 Закону України «Про оборону України», де повинна міститись єдина дефініція даного терміну.

1.2. Особливий період як спеціально-правовий режим функціонування держави.

В сучасних умовах, коли загрози безпеці і стабільності можуть з'явитися несподівано та непередбачувано, концепція особливого періоду набуває

великого значення для забезпечення національної безпеки. Україна, яка стикнулася з новими викликами, пов'язаними з геополітичною ситуацією, повинна мати відповідну правову рамку для ефективного управління кризовими ситуаціями. Однією з таких концепцій є особливий період, який визначається як спеціально-правовий режим функціонування країни в умовах загострення внутрішньої чи зовнішньої загрози.

У своєму науковому напрацюванні Коваленко Н.В. надає дефініцію терміну «правовий режим» та формулює її так: правовий режим - це нормативно закріплений винятковий порядок державного регулювання особливих суспільних відносин, який об'єктивується через структуровану сукупність різноманітних регулятивно-правових методів, комплекс котрих визначено специфікою відносин, що регулюються.[11]

На нашу думку, вбачається за доцільне сформулювати дефініцію правового режиму наступним чином: *«Правовий режим – це особлива система правових норм, що регулюють певну сферу суспільних відносин, визначає права та обов'язки суб'єктів права, порядок їх реалізації, а також відповідальність за порушення встановлених правил».*

У свою чергу, особливість правового режиму полягає у тому, що він вводиться на конкретний проміжок часу, під час якого діють певні обмеження конституційних прав і свобод громадян, а його тривалість визначається Законом України. У цей період може бути змінена система управління органів влади на певній території, що супроводжується розширенням повноважень та вжиттям додаткових заходів для забезпечення безпеки людей та самої держави.

Особливості конкретного правового режиму визначається низкою ознак, які, у свою чергу, можна покласти в основу класифікації режимів. Передусім вони розділяються за об'єктом спрямування дії «режимних» норм, тобто безпосередньо пов'язані з суспільними відносинами, які регулюються. Будь-який правовий режим володіє комплексом правових (юридико-організаційних) засобів, за використання яких і вчиняється безпосереднє правове регулювання суспільних відносин.[12] У зв'язку з цим необхідно коректно (оптимально)

здійснити вибір правових засобів, правових компонентів відповідно до особливостей суспільних відносин, що регулюються.

У правовому режимі як ні в якому іншому правовому явищі віддзеркалено імперативний характер регулювання суспільних відносин. Цей спеціальний порядок затверджений державою та забезпечений реальними примусовими заходами виконання правових приписів.

Правовий режим це, безумовно, правова форма, але це зовнішня правова форма. Різниця між зовнішню і внутрішньою правовими формами проявляється у тому, що внутрішня - це зв'язок між елементами самого права, а зовнішня - зв'язок між правом та не правовими явищами, що потребують юридичної регламентації.[12] Основою правого режиму є релевантний соціальний режим, який реально існує в соціумі. Однак тема правового режиму на сьогодні залишається недостатньо дослідженою на загальнотеоретичному рівні. Фактично відсутні системні загальнотеоретичні доктринальні дослідження, які б дозволили дійти єдиної дефініції правового режиму, розкрити його структуру та зміст, його різновиди та особливості і виступили б єдиною узгодженою методологічною базою галузевих досліджень.[13]

Правовий режим передусім виражається в системі діючого законодавства, сукупності методів правового регулювання, процесах правотворчості і реалізації права, правовій свідомості суспільства. Тому одним із важливих показників якості правового режиму є законність. Правовий режим деталізується за допомогою визначення «порядок правового регулювання», який забезпечується особливою взаємодією способів, залучених для його здійснення, методів і типів правового регулювання.

Крізь призму української наукової доктрини, поряд з правовими режимами надзвичайного і воєнного стану дослідники виділяють режим «особливого періоду». Деякі науковці проводять порівняння цього режиму з режимом надзвичайного стану, стверджуючи, що засоби режиму особливого періоду за жорсткістю й обсягом правообмежень значно поступаються засобам режиму надзвичайного стану й недостатні для його введення.

Більше того, основою для введення режиму особливого періоду є особливі обставини, під якими розуміється «надзвичайна обстановка, що викликається епідемією, епізоотією і стихійними лихами, що виявляється в порушенні нормального ритму життя населення і діяльності державних органів, що погрожує особистим і майновим інтересам громадян, життю і здоров'ю людей, що заподіює значну шкоду народному господарству, матеріальним і культурним цінностям країни, а також створює потенційну загрозу для громадського порядку та громадської безпеки».[12]

А сам режим особливого періоду характеризується як викликана природними і соціально-біологічними явищами надзвичайна обстановка, що тягне за собою встановлення спеціального правового режиму, який характеризується введенням у дію заходів, що посилюють повноваження органів державної влади (створення надзвичайних органів, видання спеціальних правових актів, застосування “посилених заходів” охорони громадського порядку), що мають на меті відновлення та підтримання належного порядку громадського життя, захист населення та його здоров'я, охорону власності, надання допомоги постраждалим і забезпечення переходу до нормального функціонування державних органів та громадських організацій.

У свою чергу, органи місцевого самоврядування та органи виконавчої влади в умовах особливого періоду організовують:

- навчання дієздатного населення порядку дій у надзвичайних ситуаціях, спричинених застосуванням зброї, за програмою прискореної підготовки працівників;
- проведення ефективного навчання керівного складу та фахівців організації і здійсненню заходів захисту населення в особливий період, за прискореною програмою;
- навчання спеціалістів профільних служб цивільного захисту (за спеціальностями);
- проведення інформаційно-просвітницької роботи серед громадян щодо правил поведінки в умовах бойових дій;

- виготовлення та поширення інформаційних матеріалів (методичних рекомендацій, буклетів, пам'яток тощо) з питань дій цивільного населення в надзвичайних ситуаціях, спричинених застосуванням зброї;

- запровадження постійних публікацій з питань дій населення в особливому періоді, спричиненому застосуванням зброї, у друкованих та інших засобах масової інформації, використовуючи інформаційно-комунікаційні технології, аудіовізуальні та інтерактивні засоби і за допомогою соціальної реклами;

- ознайомлення населення з видами інформаційних знаків, що застосовують для позначення замінованих територій, захисних споруд, розпізнавальних знаків цивільного захисту;

- залучення громадських організацій для пропаганди знань серед населення щодо власної та колективної безпеки, щодо дій населення в особливий період;

- інформування населення про заходи захисту з початком активної фази бойових дій;

- інформування про небезпеки у зоні яких або в зоні можливого ураження від яких опинилося місце проживання громадян, а також про способи захисту від впливу небезпечних факторів, зумовлених такими ситуаціями.[14]

У рамках особливого періоду беруть участь всі засоби правового регулювання. Але звично один із засобів, виступає основою, що визначає весь комплекс і формує специфічну направленість у регулюванні суспільних відносин.

Окрім цього, варто зауважити, що основою у сутності особливого періоду є попередження та ускладнення злочинної або іншої протиправної діяльності у сфері забезпечення національної і державної безпеки.

Паралельно з надзвичайним та воєнним станом, особливий період зумовлений головним чином наявністю реальної небезпеки та загроз різного характеру. В умовах 2022 року Україна була змушена докладати необхідних зусиль щодо забезпечення своєї суверенності, а тому й вдалася до

внутрішньодержавного заходу, що створило надалі відповідні умови для протистояння загрозам.

Враховуючи попередні дослідження особливого періоду, визначимо його головні характеристики:

1) закріплений порядок дій фізичних, посадових та юридичних осіб (посилання на це знаходимо у визначенні особливого періоду в Законі України «Про мобілізаційні підготовку та мобілізацію»;

2) тимчасове введення деяких правил або вилучення із загальнообов'язкових правових норм певних приписів;

3) запровадження контролю за дотриманням правопорядку в межах його дії та реалізація деяких обмежувальних заходів.[8]

З урахуванням зазначеного, слід зробити висновок, що особливий період – це особливий порядок реалізації державного впливу загальнообов'язкового характеру для цілої системи органів державної влади. Сам факт загальнообов'язковості цього порядку і його вираження повинен передбачати докладне правове регулювання відповідних суспільних відносин з метою уникнення юридичних колізій або прогалин у законодавстві.

Висновки. Підсумовуючи наведене вище, вбачається за можливе зробити висновок, що особливий період існує як збірне поняття, яке включає різні режими: мобілізацію, воєнний стан, воєнний час та частково відбудовний період. Так, вбачається за доцільне сформулювати дефініцію правового режиму наступним чином: *«Правовий режим – це особлива система правових норм, що регулюють певну сферу суспільних відносин, визначає права та обов'язки суб'єктів права, порядок їх реалізації, а також відповідальність за порушення встановлених правил».*

Дана дефініція опосередковує екстремальну ситуацію «регіональної катастрофи», яка викликає необхідність застосування особливих правообмежень, що поступаються заходам використанням під час того ж режиму надзвичайного стану.

У свою чергу, особливість правового режиму полягає у тому, що він вводить на конкретний проміжок часу, під час якого діють певні обмеження конституційних прав і свобод громадян, а його тривалість визначається Законом України. У цей період може бути змінена система управління органів влади на певній території, що супроводжується розширенням повноважень та вжиттям додаткових заходів для забезпечення безпеки людей та самої держави.

РОЗДІЛ 2. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СКЛАДОВИХ ОСОБЛИВОГО ПЕРІОДУ В УКРАЇНІ

2.1. Мобілізація: правові гарантії та обмеження в особливий період.

Оскільки особливий період настає з моменту оприлюднення рішення про мобілізацію, необхідно знову звернутися до нормативних актів, де визначено цей захід оборони держави.

У ст. 1 Закону України “Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію” від 21 жовтня 1993 року вказано, що мобілізацією є: *комплекс заходів, здійснюваних з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань, Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту – на організацію і штати воєнного часу. Мобілізація може бути загальною або частковою та проводиться відкрито чи приховано.*[7]

Дослідження наведеної дефініції дає можливість дійти висновку, що за своєю природою мобілізація – це комплекс послідовних заходів з переходу від “мирного часу” до “особливого періоду”, після проведення яких економіка країни (підприємства, установи і організації, починають функціонувати в особливих умовах, а Збройні Сили України, інші військові формування, оперативно-рятувальні служби цивільного захисту) починають застосовувати правила організації роботи і формувати штат, призначений для воєнного часу.

Згідно з п. 5 Указу Президента України від 14 січня 2015 року № 15/2015 “Про часткову мобілізацію” надані наступні розпорядження Кабінету Міністрів України (далі – КМУ):

– перевести національну економіку України на функціонування в умовах особливого періоду в обсягах, що гарантують безперебійне забезпечення потреб Збройних Сил України та інших військових формувань України під час виконання покладених на них завдань, привести визначені галузі, підприємства, установи та організації у ступінь ПОВНА ГОТОВНІСТЬ;

– установити з метою мінімізації негативних наслідків для економіки держави обмеження під час виконання мобілізаційних завдань та довести їх до визначених суб'єктів національної економіки, які переводяться на функціонування в умовах особливого періоду, з введенням ступеня ПОВНА ГОТОВНІСТЬ.[15]

Отже, на час завершення терміну проведення мобілізації стан повної готовності вважається запровадженим.

У ч. 8 ст. 4 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21 жовтня 1993 року встановлено, що з моменту оголошення мобілізації (крім цільової) чи введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях настає особливий період функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій.[7]

Таким чином, мобілізаційні заходи є тільки етапом переходу до особливого періоду, і тому його чинність не обмежується виключно часом мобілізації. Цей висновок також підтверджений у ст. 26 Закону України «Про військовий обов'язок та військову службу» від 25 березня 1992 року, згідно з яким протягом особливого періоду військовослужбовці звільняються з військової служби:

- 1) за визначених обставин під час дії особливого періоду (крім періоду дії воєнного стану);
- 2) за визначених обставин під час дії воєнного стану;
- 3) після прийняття рішення про демобілізацію.

Ця норма чітко охоплює період часу протягом особливого періоду з моменту оголошення рішення про мобілізацію та до моменту введення воєнного стану чи прийняття рішення про демобілізацію.

Громадяни, які перебувають у запасі і не призвані на військову службу або не залучені до виконання обов'язків щодо мобілізації за посадами, під час

мобілізації, можуть бути відповідно до закону залучені до виконання робіт, які мають оборонний характер.

У свою чергу, 24 лютого 2022 року, коли росія розпочала повномасштабне вторгнення на територію України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до п. 20 ч. 1 ст. 106 Конституції України, Закону України «Про правовий режим воєнного стану», Президент України постановив Указ № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні».

Так, того ж дня, Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»», яким на всій території України із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року оголошено воєнний стан.

Після чого, 24 лютого 2022 року з метою забезпечення оборони держави, підтримання мобілізаційної і бойової готовності Збройних Сил України та інших військових формувань, на підставі пропозиції РНБО, відповідно до ч. 2 ст. 102, п. 1, 17, 20 ч. 1 ст. 106 Конституції України, Президентом постановлено Указ № 69/2022 «Про загальну мобілізацію», яким оголошено та запроваджено загальну мобілізацію.[16] Даним Указом постановлено економіці країни (місцевим органам виконавчої влади у взаємодії з ТЦК та СП, за участю органів місцевого самоврядування та із залученням підприємств, установ та організацій усіх форм власності, фізичних осіб – підприємців) забезпечити виділення тимчасово будівель, споруд, земельних ділянок, транспортних та інших матеріально-технічних засобів, надання послуг ЗСУ, НГУ, СБУ, та іншим військовим формуванням України відповідно до мобілізаційних планів.

Таким чином, даний факт підтверджує наведену вище тезу, що мобілізаційні заходи є першим етапом особливого періоду, і тому його чинність не обмежується виключно часом мобілізації. Указ Президента України № 15/2015 «Про часткову мобілізацію» від 14.01.2015 року[15] постановив привести економіку у повну готовність, а Указ Президента № 69/2022 «Про загальну мобілізацію» від 24.02.2022 [16] постановив повноцінне використання сформованих ресурсів для реалізації заходів оборони держави.

Відповідно до Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21 жовтня 1993 року: *«Демобілізація – комплекс заходів, рішення про порядок і терміни проведення яких приймає Президент України, спрямованих на планомірне переведення національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на роботу і функціонування в умовах мирного часу, а Збройних Сил України, інших військових формувань, Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту - на організацію і штати мирного часу».*[7]

Тобто лише після завершення виконання Указу Президента «Про демобілізацію» протягом вказаного у ньому періоду, після якого економіка країни (підприємства, установи та організації) починає працювати в особливих умовах, а Збройні Сили України та інші військові частини, оперативно-рятувальні служби цивільного захисту розпочинають реалізовувати порядок організації роботи та формувати штат, передбачений у мирний час. Отже, на нашу думку, з цього етапу можна вважати завершеним відновний період, про який згадується у законах України «Про оборону України» від 06 грудня 1991 року та «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21 жовтня 1993 року, а у свою чергу особливий період в країні – завершений.

У свою чергу, мобілізація гарантує комплекс прав громадянам, які залучені до цього заходу:

- строк перебування громадян України на військовій службі зараховується до їх стажу роботи за спеціальністю, загального стажу роботи, страхового стажу, а також до стажу державної служби;

- реалізовувати весь комплекс гарантій правового і соціального захисту, встановлений законодавством як для військовослужбовців. Військовозобов'язані, які мобілізовані на військову службу в особливий період, набувають нового юридичного статусу – військовослужбовці, в наслідок чого на них розповсюджуються пільги передбачені Законами України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25 березня 1992 року, «Про

соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20 грудня 1991 року, Кодексу законів про працю України від 10 грудня 1971 року та інших нормативно-правових актів;

- держава забезпечує професійну та соціальну адаптацію військовослужбовців, які звільняються з військової служби;

- держава гарантує військовослужбовцям достатнє матеріально-технічне забезпечення (речове та продовольче), грошове забезпечення, охорону здоров'я та безоплатне лікування;

- отримувати фінансове забезпечення в повному розмірі, з урахуванням всіх надбавок та премій, як військовослужбовців контрактної служби (відповідно до звання та військової посади);

- право на підприємницьку діяльність зберігається для приватних підприємців, при їх призові на військову службу у час мобілізації. При цьому, державна реєстрація підприємницької діяльності ФОП не припиняється;

- за всіма громадянами, що мобілізовані на військову службу, гарантовано зберігаються місце роботи, середній заробіток на підприємстві, посада в установі, організації, незалежно від підпорядкування та форм власності. Паралельно вони отримують грошове забезпечення як військовослужбовці;

- заборонено зменшення розміру пенсій офіцерам запасу, які призвані під час мобілізації. При демобілізації цим офіцерам пенсія буде збільшена з урахуванням нових посад, військових звань та додаткової вислуги років;

- нараховується одноразова грошова допомога, яка буде нарахована у день демобілізації;

- у випадку смерті або інвалідності, або часткової втрати працездатності передбачається необхідне комплексне (фінансове, соціальне) забезпечення.[7]

Мобілізація, окрім виконання своєї основної функції – забезпечення Збройних Сил України людськими ресурсами, також гарантує комплекс прав громадянам, які залучені до цього заходу.

Даний комплекс права вбачається за доцільне поділити на кілька категорій:

- Соціальні гарантії: збереження місця роботи, середнього заробітку, посади, стажу роботи, страхового стажу, а також право на професійну та соціальну адаптацію після звільнення з військової служби.

- Матеріальне забезпечення: достатнє речове та продовольче забезпечення, грошове забезпечення, охорона здоров'я та безоплатне лікування.

- Правові гарантії: набуття нового юридичного статусу – військовослужбовця, з усіма пільгами, що з нього випливають, право на підприємницьку діяльність, заборона зменшення розміру пенсій, нарахування одноразової грошової допомоги при демобілізації.

- Забезпечення у випадку поранення або загибелі: комплексне (фінансове, соціальне) забезпечення.

Важливо зазначити, що мобілізація є тимчасовим заходом, і після його завершення всі громадяни, які були мобілізовані, мають право повернутися до свого попереднього життя. Держава гарантує їм всебічну підтримку в цьому процесі.

З метою належного виконання відповідних мобілізаційних заходів, нормами ст. 26 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21 жовтня 1993 року визначено відповідальність за організацію мобілізаційної підготовки та стан мобілізаційної готовності:

- відповідальність за організацію мобілізаційної підготовки та стан мобілізаційної готовності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, адміністративно-територіальних одиниць і населених пунктів, Збройних Сил України, інших військових формувань, Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту та підприємств, установ і організацій покладається на відповідних керівників;

- посадові особи, винні в порушенні законів України та інших нормативно-правових актів з питань мобілізаційної підготовки та мобілізації, а також громадяни за невиконання своїх обов'язків щодо мобілізаційної підготовки та мобілізації несуть відповідальність згідно із законом.[7]

Вбачається за доцільне зазначити, яка саме відповідальність настає у випадку порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію:

Кодекс України про адміністративні правопорушення:

➤ ст. 210 передбачає відповідальність за порушення призовниками, військовозобов'язаними, резервістами правил військового обліку;

➤ ст. 210¹ визначає відповідальність посадових осіб та представників сфери економіки, залучених до реалізації мобілізаційних заходів, за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію.[4]

Кримінальний кодекс України:

➤ ст. 335 передбачає кримінальну відповідальність ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу;

➤ ст. 336 передбачає кримінальну відповідальність за ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період, на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період;

➤ ст. 367 закріплює відповідальність за службову недбалість, тобто невиконання або неналежне виконання службовою особою своїх службових обов'язків через несумлінне ставлення до них, що завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб.[3]

Висновки. Вивчення правового режиму мобілізації, як ключової складової особливого періоду, виявляє глибоку взаємодію між правовою системою та потребами національної безпеки. Забезпечення правового порядку під час мобілізації є необхідним елементом захисту країни в умовах загрози або конфлікту.

У рамках вивчення форм особливих періодів виявлено, що правовий режим мобілізації не тільки надає державі необхідні повноваження для

ефективного управління ресурсами та людським потенціалом, але й забезпечує захист прав і свобод громадян у період воєнного або надзвичайного стану. Правова система повинна бути здатною балансувати потреби оборони та збереження громадського порядку, забезпечуючи при цьому справедливість та законність вжитих заходів.

Важливо враховувати, що правовий режим мобілізації має відповідати міжнародним стандартам і нормам, зокрема у сферах захисту прав людини та гуманітарного права. Забезпечення правового порядку в умовах мобілізації сприяє стабільності та ефективності оборонної системи країни, а також визначає ступінь легітимності дій у військовій сфері.

Таким чином, дослідження правового режиму мобілізації визначає його критичну роль у забезпеченні національної безпеки та готовності країни до дії у непередбачених обставинах. Розуміння і вдосконалення цього правового механізму є важливим завданням для забезпечення стабільності та захищеності суспільства в умовах сучасних геополітичних викликів.

2.2. Правові режими: воєнного стану, воєнного часу, частково відбудовного періоду після закінчення воєнних дій.

В українському законодавстві не існує єдиного чіткого визначення поняття «правовий режим». Так, аналізуючи доктрину права та закони можна дійти висновку, що правовий режим це система правових норм, що регулює певну сферу суспільних відносин та визначає права, обов'язки суб'єктів права, порядок їх реалізації, а також відповідальність за порушення встановлених правил. [17]

Залежно від сфери суспільних відносин, які вони регулюють, в теоретичному аспекті правові режими можна поділити на:

- Галузеві: регулюють певну галузь права (наприклад, цивільно-правовий режим, кримінально-правовий режим).

- Міжгалузеві: регулюють кілька галузей права (наприклад, правовий режим воєнного стану).

- Спеціальні: регулюють специфічні сфери суспільних відносин (наприклад, правовий режим прикордонної зони).

Так, серед складових правового режиму вбачається за можливе виділити такі елементи:

- Метод правового регулювання, який визначає способи, прийоми впливу правових норм на поведінку суб'єктів права.

- Правові принципи, які лежать в основі правового регулювання певної сфери суспільних відносин.

- Правові норми, що мають загальнообов'язковий характер.

- Інститути права, які регулюють певний вид суспільних відносин.

- Суб'єкти права, які мають права та обов'язки, визначені правовим режимом.

- Юридичні факти, з якими закон пов'язує виникнення, зміну або припинення правових відносин.

- Відповідальність, що настає за порушення правових норм.

У першу чергу, правові режими можна розцінювати як своєрідний «спеціальний блок» у загальному арсеналі правового інструментарію, що об'єднує в єдину категорію певний комплекс правових засобів адміністративного впливу. Таким чином, ефективне використання юридичних засобів при вирішенні тих чи інших окреслених завдань значною мірою полягає у тому, щоб обрати ефективний для цього правовий режим, кваліфіковано відпрацювати його згідно зі особливостями тієї самої цілі та змісту регульованих суспільних відносин, оскільки правові режими належать до категорії правових форм, що вже сформувалися та є основоположним її чинником. Ліквідація загрози внутрішній безпеці країни здійснюється у спосіб введення правового режиму надзвичайного стану. У свою чергу, загроза суверенітету та незалежності вимагає реалізації і інших правових режимів – воєнного стану, часу, стану війни.[18] Використовуючи саме модернізовані інститути правових режимів Україна має на меті створити відповідний міжнародному стандарту баланс між конституційними правами людини і порядком їх реалізації у спеціально охоронюваних або контрольно-наглядних галузях, чутливих відносно національної безпеки.

Ретельно створена за усіма юридичними критеріями, підставами і процедурами система правових режимів найкраще корелюється із сучасними вимогами ліквідації беззаконня і волюнтаризму у сфері загальних заходів забезпечення національної безпеки. У зв'язку з цим, сьогодні правові режими відіграють роль початкового гаранта законності у галузі їх використання, адже у кожному з них великого значення набувають норми, що закріплюють не тільки порядок реалізації прав людини у певній охоронюваній сфері, а й норми, що передбачають гарантії прав осіб, які потрапили у сферу юрисдикції правових режимів. Таким чином, слід зауважити, що саме у рамках правових режимів у даний час створюються певні сприятливі обставини для розвитку і зміцнення нових економічних і політичних процесів, а також для протекторату цих процесів при надзвичайних та кризових ситуаціях.

Вперше у історії незалежної України 26 листопада 2018 року, після здійснення росією агресії у Керченській протоці, в Україні було прийнято Указ Президента щодо запровадження воєнного стану у 10 областях строком на 30 днів. За останнє століття близько 20 держав світу оголошували на своїй території воєнний стан.

Так і Україна 26 листопада 2018 року мала справу з явною зовнішньою загрозою, що призвело до введення воєнного стану строком на 30 діб у 10 областях: Вінницькій, Донецькій, Житомирській, Запорізькій, Івано-Франківській, Київській, Кіровоградській, Луганській, Миколаївській, Одеській, Сумській, Херсонській, Черкаській та Чернігівській. Так, рішення про введення воєнного стану було прийнято у відповідь на збройну агресію російської федерації проти України, коли 25 листопада 2018 року російські військові кораблі захопили три українські військові кораблі та 24 моряків у районі Керченської протоки.

У свою чергу, правовою основою для введення воєнного стану стала стаття 106 Конституції України, котра дає Президенту України право вводити воєнний стан у разі збройної агресії чи загрози нападу. Натомість, Закон України «Про правовий режим воєнного стану» визначає порядок введення та скасування воєнного стану, а також права та обов'язки суб'єктів права в умовах воєнного стану.

Таким чином, керуючись наведеними вище нормами, ухвалено Указ Президента України від 26.11.2018 року № 393/2018 «Про введення воєнного стану в Україні» ввести воєнний стан на 60 діб.[19]

Однак, Верховна Рада України прийняла Закон України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»»[19], яким затвердила Указ Президента № 393/2018 та ввела з 14:00 год. 26 листопада 2018 року по 14:00 год. 26 грудня 2018 року воєнний стан, однак тільки на території 10 областей України.

Області, в яких було запроваджено воєнний стан — це прикордонні області з росією, невизнаним Придністров'ям, а також ті, що мають вихід до Чорного та Азовського морів: Донецька, Луганська, Вінницька, Одеська, Миколаївська, Чернігівська, Сумська, Харківська, Херсонська, Запорізька області, внутрішні води керченської акваторії Азовського моря. Під час дії воєнного стану вказані 10 областей функціонували з деякими особливостями, проте не з усіма тими, які прописані у Законі України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року. Так, була посилена охорона портів у Бердянську та Маріуполі, уздовж кордонів з агресором Україна виставила бойові бригади, підрозділи ООС були переведені у повну бойову готовність, українська армія, Національна гвардія України та СБУ були переведені у повну бойову готовність. У регіонах з воєнним станом заборонили страйки і акції протесту. На час дії воєнного стану Україна обмежила для іноземців можливість в'їжджати на непідконтрольну територію Донбасу, адміністративний кордон з окупованим Кримом дозволили перетинати тільки громадянам України. Окрім цього, був обмежений в'їзд росіян чоловічої статі віком від 16 до 60 років. Рух громадян України через держкордон протягом воєнного стану не обмежувався.

Міністерство оборони України провело навчання резервістів першої черги, здійснило випробування українських протикорабельних ракет на полігоні у Чорному морі; Збройні Сили України до кінця лютого “закрили” для власних стрільб води, дотичні до майже усього узбережжя Азовського моря, підрозділи десантно-штурмових військ були передислоковані в особливо небезпечні напрямки на кордоні, звідки могла вдарити росія. Водночас за період воєнного стану не сталося більш серйозних обмежень, як-от комендантська година, обмеження свободи медіа і зв'язку, експропріація майна на потреби армії чи заборона виїзду з країни. Алкоголь заборонили продавати лише безпосередньо біля військових та прикордонних частин, не сталося і повної чи часткової мобілізації.

Підсумовуючи наведене вище, доходимо висновку, що правовий режим воєнного стану не є оголошенням війни, це форма підготовки до війни.

Однак, 24 лютого 2022 року у зв'язку з повномасштабною збройною агресією росії, Президентом України постановлено Указ № 64/2022 від 24.02.2022 року «Про введення воєнного стану в Україні»[9].

Так, того ж дня, Верховною Радою України, відповідно до пункту 31 частини першої статті 85 Конституції України та статті 5 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», було прийнято Закон України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»»[20], яким на всій території України із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року оголошено воєнний стан.

Як наслідок, дані управлінські рішення забезпечили створення військових адміністрацій, що є тимчасовими державними органами, які формуються Указом Президента та діють на визначеній ним території України, як тимчасовий вимушений захід з елементами військової організації управління для забезпечення безпеки та нормалізації життєдіяльності населення.

Окрім цього, відповідно до статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», військове командування разом із військовими адміністраціями реалізувало такі заходи правового режиму воєнного стану:

1. встановило охорону об'єктів критичної інфраструктури та об'єктів, що забезпечують життєдіяльність населення, і вводити особливий режим їх роботи;
2. використовує потужності та трудові ресурси підприємств, установ і організацій усіх форм власності для потреб оборони, змінило режим їхньої роботи, провело інші зміни виробничої діяльності, а також умов праці відповідно до законодавства про працю;
3. примусово відчужує майно, що перебуває у приватній або комунальній власності, вилучає майно державних підприємств, державних господарських об'єднань для потреб держави в умовах правового режиму

воєнного стану в установленому законом порядку та видавати про це відповідні документи встановленого зразка;

4. запровадило комендантську годину (заборону перебування у певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень), а також встановило спеціальний режим світломаскування. Її час встановили обласні військові адміністрації, але в окремих громадах за потреби її подовжувати або скорочувати.

5. встановило особливий режим в'їзду і виїзду у міста та обласні одиниці, що контролювався спеціальними блокпостами;

6. перевірку документів у осіб, а в разі потреби проводити огляд речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян, за винятком обмежень, встановлених Конституцією України;

7. порушило питання про заборону діяльності політичних партій, громадських об'єднань, якщо вона спрямована на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на стійкість критичної інфраструктури, права і свободи людини, здоров'я населення. Так, у 2022 році було заборонено чергову проросійську політичну партію «Опозиційна платформа – за життя».

8. регулює у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, роботу постачальників електронних комунікаційних мереж та/або послуг, поліграфічних підприємств, видавництв, телерадіоорганізацій, телерадіоцентрів та інших підприємств, установ, організацій і закладів культури та засобів масової інформації, а також використовувати місцеві радіостанції, телевізійні центри та друкарні для військових потреб і проведення роз'яснювальної роботи серед військ і населення; забороняти роботу приймально-передавальних радіостанцій особистого і колективного користування та передачу інформації через комп'ютерні мережі. Так, запроваджено «Єдині новини», які є

загальноукраїнським інформаційним телемарафоном, запущеним 24 лютого 2022 року з метою інформування населення щодо ситуації в Україні.

9. у разі порушення вимог або невиконання заходів правового режиму воєнного стану вилучати у підприємств, установ і організацій усіх форм власності, окремих громадян електронне комунікаційне обладнання, телевізійну, відео- і аудіоапаратуру, комп'ютери, а також у разі потреби інші технічні засоби зв'язку;

10. встановило особливий режим у сфері виробництва та реалізації лікарських засобів, які мають у своєму складі наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори, інші сильнодіючі речовини, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України;

11. вилучає у підприємств, установ і організацій навчальну та бойову техніку, вибухові, радіоактивні речовини і матеріали, сильнодіючі хімічні та отруйні речовини;

12. заборонило громадянам, які перебувають на військовому або спеціальному обліку у Міністерстві оборони України, Службі безпеки України чи Службі зовнішньої розвідки України, змінювати місце проживання (місце перебування) без дозволу військового комісара або керівника відповідного органу Служби безпеки України чи Служби зовнішньої розвідки України; обмежувати проходження альтернативної (невійськової) служби;

13. проводило евакуацію населення у районах виникнення або загрози виникнення надзвичайної ситуації, а також із зон збройних конфліктів (з районів можливих бойових дій) у безпечні райони;

14. проводило евакуацію матеріальних і культурних цінностей, що перебувають у державній власності, у разі виникнення загрози їх пошкодження або знищення згідно з переліком, що затверджується Кабінетом Міністрів України;

15. вживало додаткових заходів щодо посилення охорони державної таємниці;

16. здійснювало обов'язкову евакуацію затриманих осіб, що перебувають в ізоляторах тимчасового тримання; підозрюваних, обвинувачених осіб, щодо яких застосовано запобіжний захід - тримання під вартою, що перебувають в слідчих ізоляторах; етапування засуджених осіб, які відбувають такі покарання, як арешт, обмеження волі, позбавлення волі на певний строк та довічне ув'язнення, з установ виконання покарань, розташованих у місцевостях, наближених до районів, де ведуться бойові дії, до відповідних установ, які розташовані в безпечній місцевості;

17. запровадило інші заходи, передбачені нормами міжнародного гуманітарного права.[10]

Таким чином, в результаті реалізації заходів правового режиму воєнного стану військове командування разом із військовими адміністраціями: мобілізувало достатню кількість особового складу до Збройних Сил України та інших військових формувань; евакуювало з районів бойових дій людей; реквізувало значний об'єм майна для потреб Збройних Сил України та інших військових формувань; забезпечило безпеку громадян шляхом встановлення комендантської години та заборонаю проведення масових заходів; ввело обмеження на свободу слова, зокрема, заборону на поширення інформації про пересування військ та техніки; ввело обмеження на зовнішньоекономічну діяльність; забезпечило контроль за цінами на основні товари та послуги.

Отже, можемо дійти до висновку, що військове командування України разом із військовими адміністраціями загалом ефективно реалізувало заходи правового режиму воєнного стану. Це дозволило мобілізувати всі ресурси країни для відсічі російської агресії.

Проте, в ході реалізації заходів правового режиму воєнного стану також виникли певні проблеми та недоліки. До них належать:

Недостатня координація дій різних органів влади: у деяких випадках дії різних органів влади були нескоординовані, що призводило до дублювання функцій та неефективного використання ресурсів.

Порушення прав людини: у деяких випадках мали місце порушення прав людини, такі як незаконне затримання людей, порушення права на захист та інші. Серед цього, в мережі Інтернет та засобах масової інформації нерідко з'являлись повідомлення про факти обмеження представниками влади прав та свобод людини, передбачених статтею 64 Конституції України.

Корупція: державу сколихнула серія гучних корупційних скандалів, пов'язані з реалізацією представниками влади заходів правового режиму воєнного стану та забезпечення ЗСУ гуманітарною допомогою.

Введення воєнного стану стало надзвичайною подією, яка мала значний вплив на життя людей. Військове командування України разом із військовими адміністраціями загалом вдалося ефективно реалізувати заходи правового режиму воєнного стану. Проте, в ході реалізації цих заходів також виникли певні проблеми та недоліки, які потребують вирішення.

Додатково, нормою ч. 2 ст. 20 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року передбачає, що в умовах воєнного стану не можуть бути обмежені права і свободи людини і громадянина, передбачені ч. 2 ст. 64 Конституції України. Так, не може бути обмежене право на рівність та свободу за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Також, воєнний стан не скасовує рівність між чоловіками та жінками, що гарантується ст. 24 Конституції України від 28 червня 1996 року. Після введення воєнного стану не можуть порушити право на життя, на повагу до гідності, на свободу та особисту недоторканність. Громадян України не можуть позбавляти громадянства і права змінити його. Крім того, кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Не можуть обмежити й право надсилати індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів.

Кожній людині не перестає гарантуватися право знати свої права і обов'язки. Воєнний стан не дає державі права ігнорувати право на житло.

Так, під час запровадження воєнного стану закони та інші нормативно-правові акти не матимуть зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи. До того ж, ніхто не зобов'язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази, а за віддання і виконання явно злочинного розпорядження чи наказу наставатиме юридична відповідальність. Також, кожен матиме право на професійну правничу допомогу, а в деяких випадках ця допомога надаватиметься безоплатно.

Навіть під час воєнного стану нікого не зможуть двічі притягнути до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення, а юридична відповідальність особи все ще матиме індивідуальний характер.

Поряд з цим, п. 11 ч. 1 ст. 67 ККУ вказує, що *«вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій»* є обставиною, що обтяжує покарання.[3]

Окрім «цивільних» статей, Кримінальний кодекс України передбачає кваліфікуючу ознаку за злочини вчинені військовослужбовцями в умовах воєнного стану (ст.ст. 402, 403, 404, 405, 407, 408, 409, 410, 411, 413, 418, 419, 420, 421, 425, 426, 426-1, 428 Кримінального кодексу України).

Таким чином, в умовах воєнного стану в Україні відбуваються суттєві зміни в правовій системі, що стосуються і юридичної відповідальності. Ці зміни обумовлені необхідністю забезпечення обороноздатності країни, публічного порядку та безпеки.

Підсумовуючи наведене вище, вбачається за доцільне виокремити особливості юридичної відповідальності в умовах воєнного стану:

1. Застосування більш суворих санкцій: За деякі правопорушення, такі як дезертирство, мародерство та інші злочини, вчинені в умовах воєнного стану передбачено більш суворі покарання.

2. Зміна процедури розгляду справ: В умовах воєнного стану можуть бути змінені процедури проведення досудового розслідування та/або розгляду

справ по суті. До прикладу, у Кримінальний процесуальний кодекс України внесено Розділ IX-1 «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану», який передбачає адаптацію ходу кримінального провадження до умов воєнного стану та об'єктивних можливостей у цей час.

3. Звільнення від відповідальності: У деяких випадках особи можуть бути звільнені від юридичної відповідальності за дії, вчинені в умовах воєнного стану. Це може стосуватися, наприклад, осіб, які діяли в стані крайньої необхідності або в рамках необхідної оборони.

Отже, юридична відповідальність в умовах воєнного стану має ряд особливостей, які обумовлені специфікою цього правового режиму. Особливості спрямовані на забезпечення обороноздатності країни, публічного порядку та дотримання прав людини в умовах воєнного стану.

Завершується воєнний стані у момент спливу строку, визначеного Указом Президента України, яким він вводився у дію. У своєму науковому напрацюванні Когут О.В. слушно зауважує, що з об'єктивних причин передбачити такий строк у днях, місяцях неможливо. Це може бути лише верхня межа існування режиму воєнного стану – до відвернення загрози, відсічі збройної агресії.[21] У зв'язку із цим і виникла необхідність вже дев'ять разів продовжувати строк дії воєнного стану, хоча сама процедура такого продовження законодавчо не врегульована.

Воєнний час, відповідно до ч. 3 ст. 4 Закону України «Про оборону України», настає з моменту оголошення **стану війни** чи фактичного початку **воєнних дій** та закінчується у день і час припинення стану війни.[1]

Стан війни є режимом застосування збройної сили у відповідь на таке застосування державою-агресором. Ця форма особливого періоду стосується лише порядку застосування сили щодо противника та міжнародного юридичного закріплення війни. У свою чергу, воєнний стан визначає режим обмежень тих чи інших прав громадян власної держави. Цей режим вводиться

для того, щоб створити всередині країни найсприятливіші умови для відсічі агресору.[22]

Нормою п. 19 ст. 106 Конституції України передбачено, що Президент України вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни та у разі збройної агресії проти України приймає рішення про використання Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань. У свою чергу, парламент розглядає це подання, приймає та оголошує рішення з цих питань у порядку, передбаченому Законом.

Досліджуючи зміст ч. 1 ст. 4 Закону України «Про оборону України», підтверджує нерозривну послідовність рішень Президента про мобілізацію, про введення воєнного стану, про застосування Збройних Сил України та інших військових формувань з внесенням подання до Верховної Ради України про оголошення стану війни.

Оголошення війни та укладення миру входить до компетенції вищих органів державної влади. Норми сучасного міжнародного права (ст. 1 Гаазької конвенції (III) «Про відкриття воєнних дій» 1907 р.) передбачають обов'язковість оголошення війни, проте багато держав світу постійно ігнорують це положення. Так і росія, розпочавши відкриті воєнні бойові дії на території України, фактично не оголосила війну.

У своїй науковій роботі Остапенко А.І. дійшла висновку, що актуальності набуває питання перегляду законодавчих норм щодо підстав та порядку оголошення стану війни, або доцільності їх закріплення (виключення) в національному законодавстві як окремої юридичної категорії.[23]

Таким чином, аналізуючи норму ст. 4 Закону України «Про оборону України» та фактичні обставини на території України вбачається, що воєнний час розпочався 20 лютого 2014 року з початку тимчасової окупації АР Крим та м. Севастополя.

У свою чергу, в результаті початку повномасштабної війни 24 лютого 2024 року, Президентом було прийнято всі укази, що дозволили реалізувати комплекс заходів по захисту суверенітету держави: Указ Президента України

від 24.02.2022 № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», затверджений Законом України від 24.02.2022 № 2102-IX; Указ Президента України від 24.02.2022 № 65/2022 року «Про загальну мобілізацію», затверджений Законом України від 03.03.2022 № 2105-IX; Указ Президента України від 24.02.2022 № 70/2022 року «Про Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 24.02.2022 «Про введення в дію плану оборони України та Зведеного плану територіальної оборони України»; Указ Президента України від 24.02.2022 № 66/2022 року «Про використання Збройних Сил України та інших військових формувань», схвалений Законом України від 03.03.2022 № 2106-IX.

Натомість, в порядку ст. 1 Гаазької конвенції (III) «Про відкриття воєнних дій», Україна не зобов'язана оголошувати війну росії, оскільки вона воєнні дії не розпочинала першою та фактично реалізує заходи з оборони на власній території. Однак, юридична конструкція ч. 3 ст. 4 Закону України «Про оборону України» прямо передбачає альтернативний варіант настання воєнного часу без оголошення війни - фактичного початку воєнних дій.

Міжнародний Суд ООН у справі «Конго проти Уганди» (2004) зазначив, що «збройний конфлікт» може виникнути «навіть якщо не було офіційного оголошення війни».

Однак, ні у законодавстві України, ні у міжнародному гуманітарному праві не міститься уніфікованого визначення воєнних дій. В першу чергу, це пов'язано з тим, що визначення «війни» є складним політичним та юридичним питанням, яке залежить від контексту та обставин конкретного збройного конфлікту.

Відповідно до воєнної доктрини України, воєнні дії є організованим застосуванням військ, сил і засобів для воєнних операцій на суші, на морі, в повітрі, в космосі — в стратегічному й оперативному вимірах. Залежно від можливостей збройних сил, мети і характеру їх дій, ведуться у формі кампаній, операцій, битв, ударів, боїв, систематичних бойових дій.

На практиці, визначення «воєнних дій» часто здійснюється на основі факторів, таких як: масштаб та інтенсивність збройних дій; тривалість конфлікту; участь держав та організованих збройних груп; вплив конфлікту на мирне населення.

Однак, будь-які воєнні дії розпочинаються з акту агресії. У свою чергу, відповідно до Резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 року, агресією є застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави чи будь-яким іншим чином, несумісним із Статутом ООН.

Таким чином, вбачається, що воєнними діями є застосування збройної сили однією державою відносно іншої у формі кампаній, операцій, битв, ударів, боїв тощо.

Підсумовуючи зазначене, можна дійти висновку, що правовий режим воєнного стану має безпосередній вплив на процеси у середині країни і стосується виключно внутрішньополітичних процесів. З іншої сторони терміни «стан війни» та «воєнний час» стосується зовнішньополітичних процесів.

Відбудовний період для українців є новизною та передбачає великий об'єм роботи щодо законодавчого врегулювання. Однак, парламентарі розпочали перші кроки з деталізації юридичного закріплення відбудовного періоду.

Так, 15 березня 2022 року вперше на веб-сайті Верховної Ради з'явилась новина про прийняття закону, який врегулює проведення відновлювальних робіт з ліквідації наслідків збройної агресії росії та бойових дій під час воєнного стану.

Заголовок новини викликав значні очікування від таких законодавчих змін. Наразі прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності у сфері довкілля та щодо цивільного захисту на період дії воєнного стану і у відбудовний період».[24] Він передбачав внесення зміни до Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», Кодексу цивільного захисту України, Закону України «Про оцінку впливу на

довкілля» та зупиняє дію положень деяких нормативно-правових актів. В аспекті повоєнного відновлення країни Законом запроваджено наступні основні засади щодо подолання наслідків війни.

Системою цивільного захисту передбачено реконструкцію об'єктів критичної інфраструктури галузі життєзабезпечення населення. Щоправда парламентарями наразі не передбачено орган, відповідальний за ревізію таких об'єктів у повоєнний період, строки та порядок інвентаризації.

До цілей єдиної державної системи цивільного захисту у відбудовний період після завершення етапу воєнних дій віднесено проведення цільової мобілізації для усунення наслідків ведення воєнних дій та надзвичайних ситуацій. Як вбачається, обсяги, вид, порядок і строк проведення мобілізації визначатимуться Президентом України в Указі про її проведення. Важливо зауважити, що за особою під час цільової мобілізації зберігатиметься місце роботи, посада та середня заробітна плата незалежно від того, чи працює вона на державній службі чи на приватну компанію.

Кабінету Міністрів України надано повноваження затверджувати щорічний план основних заходів у відбудовний період після закінчення воєнних дій. Додатково, Кабмін повинен буде визначити зміст та строки здійснення відновлювальних робіт з ліквідації наслідків воєнних дій.

Згодом, відбудова нормативно закріпилась у компенсаційній формі шляхом прийняття Закону України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією російської федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією російської федерації проти України» від 23 лютого 2023 року та підзаконних актів на реалізацію цього закону.

Разом з тим, на сьогодні відбудова на підставі абз. 13 ст. 1 Закону України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 року та абз. 5 ст. 1 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21 жовтня 1993 року

визначена як частково відбудовний період після закінчення воєнних дій, що не відповідає реаліям сьогодення, оскільки відбудовний період не може бути частковим та виключно після закінчення воєнних дій. Питання відновлення України гостро постає вже зараз і не лише на національному, а й на міжнародному рівні. Свідченням цього є висновки Х. Мінгареллі, який у своєму дослідженні «Процес реконструкції в Україні» детально характеризує сучасний етап політико-економічного перетворення України, визначає основні риси процесу відновлення, наголошуючи при цьому на важливості комунікаційної стратегії між Україною та західними країнами, що спрямована на відновлення нашої держави вже сьогодні.[25]

Науковець Прохоренко М.М. у своєму напрацюванні слушно зауважує, що процес відбудови України фактично розпочався з часу відновлення зруйнованої критичної інфраструктури після її пошкодження в результаті збройної агресії російських військ проти України.[26]

На нашу думку дана позиція є цілком обґрунтованою та фактично відповідає об'єктивним обставинам сьогодення. Щоденні обстріли цивільних об'єктів та критичної інфраструктури України вимагають оперативної реконструкції та відновлення пошкоджених споруд для налагодження роботи. Таким чином, наслідки воєнних дій фактично ліквідовуються локально одразу, без очікування завершення воєнного стану.

Висновки. Україна, як сучасна держава, має ретельно визначені Законом форми особливого періоду. Ефективне використання юридичних засобів при вирішенні тих чи інших окреслених завдань значною мірою полягає у тому, щоб обрати ефективний для цього правовий режим, кваліфіковано відпрацювати його згідно зі особливостями тієї самої цілі та змісту регульованих суспільних відносин, оскільки правові режими належать до категорії правових форм, що вже сформувалися та є основоположним її чинником. Ліквідація загрози внутрішній безпеці країни здійснюється у спосіб введення правового режиму надзвичайного стану. У свою чергу, загроза

суверенітету та незалежності вимагає реалізації іншого правового режиму – воєнного стану.

Підсумовуючи все зазначене, можна дійти висновку, що правовий режим воєнного стану має безпосередній вплив на процеси у середині країни і стосується виключно внутрішньополітичних процесів. З іншої сторони терміни «стан війни» та «воєнний час» стосується зовнішньополітичних процесів. Не зважаючи на той факт, що росія проігнорувала оголошення війни Україні, норма ч. 3 ст. 4 Закону України «Про оборону України» прямо передбачає альтернативний варіант настання воєнного часу у державі без оголошення війни - фактичного початку воєнних дій.

У свою чергу, відбудовний період фактично розпочався з часу відновлення зруйнованої критичної інфраструктури після її пошкодження в результаті збройної агресії російських військ проти України. Цей період направлений на відновлення соціальної сфери та захисту прав громадян, які постраждали внаслідок воєнних подій. Відбудовний період для українців є новизною та передбачає великий об'єм роботи щодо законодавчого врегулювання. Однак, парламентарі розпочали перші кроки з деталізації юридичного закріплення відбудовного періоду.

Зазначені правові режими є необхідним елементом системи національної безпеки та гарантії відновлення державного суверенітету в умовах загрози зовнішнього вторгнення. Вони визначають правовий контекст для дій владних органів у період воєнних подій та після їх завершення, сприяючи відновленню і розвитку країни після випробувань воєнного часу.

2.3. Організаційно-правові основи запровадження заходів правового режиму воєнного стану в Україні.

Згідно Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній

незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Правовою основою введення воєнного стану є Конституція України, Указ Президента України про введення воєнного стану, затверджений Верховною Радою України та Закон України «Про правовий режим воєнного стану».

Відповідно до п.п. 19 статті 92 Конституції України, виключно законами України визначаються правовий режим воєнного і надзвичайного стану, зон надзвичайної екологічної ситуації.

Однак, Україна функціонує відповідно до систем «стримувань і противаг», що є сукупністю законодавчо закріплених повноважень, засобів, форм, методів, процедур, головним завданням яких є забезпечення реалізації принципу розподілу єдиної державної влади, недопущення домінування однієї гілки влади над іншою і досягнення динамічної стабільності між ними.

У зв'язку з чим, відповідно до п.п. 20 ст. 106 Конституції України, Президент України приймає рішення про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України.

У свою чергу, керуючись п.п. 31 ст. 85 Конституції України, Верховна Рада України протягом двох днів з моменту постановлення указів Президента України про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях, затверджує їх Законом України, який вводить їх у дію.

Введення воєнного стану є надзвичайним заходом, який істотно впливає на права та свободи громадян, а також на функціонування держави. Тому важливо, щоб порядок його введення був чітко визначений і забезпечував баланс між

потребами безпеки та демократичними цінностями. У зв'язку з чим, з одного боку Президент України має право ініціювати введення воєнного стану, що дає йому можливість швидко реагувати на загрозу збройної агресії. З іншого боку, для введення воєнного стану необхідна згода Верховної Ради України.

Порядок введення воєнного стану в Україні загалом відповідає принципам системи «стримувань і противаг». Ця система допомагає запобігти узурпації влади, зловживанням з боку будь-якої гілки влади та забезпечує баланс між потребами безпеки та демократичними цінностями.

Так, 24 лютого 2022 року, у зв'язку з військовою агресією росії проти України, Указом Президента України № 64/2022 введено воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року строком на 30 діб.

Того ж дня, Верховною Радою України, відповідно до пункту 31 частини першої статті 85 Конституції України та статті 5 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», було прийнято Закон України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»»[20], яким на всій території України із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року оголошено воєнний стан.

У зв'язку із тривалою загрозою суверенітету, строк дії воєнного стану вже десять разів продовжувався указами Президента України, хоча сама процедура такого продовження законодавчо не врегульована.

Як наслідок введення в Україні воєнного стану, на період дії правового режиму воєнного стану, тимчасово можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 - 34, 38, 39, 41 - 44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану. [9]

Військове командування може запроваджувати заборони або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан, особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи

пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів, перевірку документів в осіб, а в разі потреби проведення огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян, за винятком обмежень, встановлених Конституцією України.

Під час воєнного стану може вводиться комендантська година – заборона перебування на вулицях в певний час доби без спеціальних дозволів. Комендантська година вводиться за окремим дорученням військового командування на встановлений ним період, але не довше строку дії правового режиму воєнного стану.

Під час воєнного стану громадянам, які перебувають на військовому або спеціальному обліку, може заборонятися змінювати місце проживання (місце перебування) без дозволу військового комісара або керівника відповідного органу Служби безпеки України чи Служби зовнішньої розвідки, обмежуватися проходження альтернативної (невійськової) служби.

Під час воєнного стану може примусово відчужуватися майно, що перебуває у приватній або комунальній власності, майно державних господарських об'єднань, державних підприємств для потреб держави в умовах правового режиму воєнного стану в установленому законом порядку.

Примусове відчуження майна - позбавлення власника права власності на індивідуально визначене майно, що перебуває у приватній або комунальній власності та яке переходить у власність держави для використання в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану за умови попереднього або наступного повного відшкодування його вартості.

Рішення про примусове відчуження майна приймається військовим командуванням, погодженим відповідно з Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласною, районною, Київською чи Севастопольською міською державною адміністрацією або виконавчим органом відповідної місцевої ради. У місцевостях, де ведуться бойові дії, примусове відчуження здійснюється за рішенням військового командування без погодження з такими

органами. Про примусове відчуження або вилучення майна складається відповідний акт встановленої форми.[27]

У свою чергу, в разі прийняття рішення про примусове відчуження майна, на його власника очікують три можливі варіанти розвитку подій:

I. Попереднє повне відшкодування вартості примусово відчуженого майна: здійснюється на підставі документа, що містить висновок про вартість майна на дату його оцінки, яка проведена у зв'язку з прийняттям рішення про його примусове відчуження.

II. Наступна повна компенсація: колишній власник або уповноважена ним особа після скасування правового режиму воєнного стану звертається до військового комісаріату за місцем відчуження майна із заявою, до якої додаються акт і документ, що містить висновок про вартість майна.

III. Повернення відчуженого майна: підставою для повернення майна є рішення суду, яке набрало законної сили якщо після скасування правового режиму воєнного стану майно, яке було примусово відчужене, збереглося, а колишній власник або уповноважена ним особа наполягає на поверненні майна. Одночасно особа зобов'язується повернути грошову суму, яка була нею одержана у зв'язку з відчуженням майна, з вирахуванням розумної плати за використання цього майна.

Окрім цього, на території, де введено воєнний стан, військово командування разом з іншими органами влади або й самостійно має право запроваджувати трудову повинність та залучати громадян до суспільно-корисних робіт.[28]

Все частіше громади України зазнають ворожих руйнувань, а громадяни потребують сторонньої допомоги від благодійних організацій та держави.

Тому сьогодні, як ніколи, є потреба в додаткових робочих руках та збільшенні кількості трудових ресурсів, залучених до забезпечення нормального функціонування суспільства. Одним із таких ресурсів є залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт. Суспільно корисні роботи

мають оборонний характер або ж слугують для ліквідації надзвичайних ситуацій, які виникли в період воєнного стану.

Такі роботи під час воєнного стану мають відновити повноцінне функціонування інфраструктури громади та її безпеки. Вони не потребують спеціальних знань або вмінь та не передбачають отримання прибутку. До таких робіт відносяться: розбір завалів, роздача гуманітарної допомоги, ремонтно-відновлювальні роботи, розчищення колій та доріг, будівництво захисних споруд цивільного характеру, вантажні та сільськогосподарські роботи, заготівля дров до опалювального сезону та ін. Не менш важливою є допомога громадянам з інвалідністю та самотнім людям, які постраждали через бойові дії. Саме тому суспільно корисних робітників називають «армією відновлення».

Механізм залучення працездатного населення до таких робіт врегульовано Порядком залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 13.07.2011 р. № 753 (далі - Порядок № 753).[28]

Відповідно до п. 4 Порядку № 753, рішення про впровадження трудової повинності та організацію суспільно корисних робіт ухвалює військове командування самостійно або із залученням місцевої влади/органів місцевого самоврядування або військових адміністрацій. Цим же рішенням визначаються види робіт та перелік об'єктів, на яких вони будуть проводитись, визначається джерело їх фінансування та кількість осіб, які будуть них залучені.

Відповідно до п. 4 Порядку № 753, у разі утворення військової адміністрації рішення приймається у формі акта відповідної військової адміністрації. У разі коли військова адміністрація не утворена, рішення приймається військовим командуванням. Так, у разі ініціювання суспільно корисних робіт військовими адміністраціями їх виконання повинне бути узгоджене з відповідним військовим командуванням.

Суспільно корисні роботи, ініційовані військовим командуванням, є обов'язковими для врахування під час прийняття рішення військовими адміністраціями.

До суспільно корисних робіт можуть залучатися працездатні особи, у тому числі ті, що не підлягають призову на військову службу, які за віком і станом здоров'я не мають обмежень до роботи в умовах воєнного стану (крім працездатних осіб, що залучені до роботи в оборонній сфері та сфері забезпечення життєдіяльності населення і заброньовані за підприємствами у період воєнного стану з метою виконання робіт, що мають оборонний характер, а також осіб, залучених до здійснення заходів національного спротиву), а саме:

- зареєстровані безробітні та інші незайняті особи, зокрема внутрішньо переміщені;
- працівники функціонуючих в умовах воєнного стану підприємств (за погодженням з їх керівниками), що не залучені до виконання мобілізаційних завдань (замовлень) та не зараховані до складу об'єктових формувань цивільного захисту, - у порядку переведення;
- особи, зайняті в особистому селянському господарстві;
- студенти вищих, учні та слухачі професійно-технічних навчальних закладів;
- особи, які забезпечують себе роботою самостійно.[28]

У свою чергу, оповіщення, збір і комплектування груп працездатних осіб, що залучаються до виконання суспільно корисних робіт, безпосередньо забезпечується військовим командуванням за сприяння сільських та селищних голів, керівників підприємств.

Варто зауважити, що за працівниками, залученими до виконання суспільно корисних робіт, на час виконання таких робіт зберігається попереднє місце роботи (посада).

У свою чергу, забороняється залучати до суспільно корисних робіт малолітніх дітей та дітей віком від 14-15 років, жінок, які мають дітей віком до 3 років, а також вагітних жінок у разі, коли виконання таких робіт може негативно вплинути на стан їх здоров'я.

Висновок. Досліджуючи доктрину права та закони можна дійти висновку, що правовий режим це система правових норм, що регулює певну сферу

суспільних відносин та визначає права, обов'язки суб'єктів права, порядок їх реалізації, а також відповідальність за порушення встановлених правил. Правовий захист громадян у період воєнного конфлікту є ключовим аспектом. Законодавство, що регулює воєнний стан, спрямоване на забезпечення національної безпеки та публічного порядку в умовах загрози зовнішнього або внутрішнього характеру. Закони та правила, які стосуються воєнного стану, встановлюють особливі умови, в яких громадяни можуть вживати свої права та виконувати свої обов'язки.

Важливим аспектом є те, що обмеження прав громадян у період воєнного стану повинні бути обґрунтованими, пропорційними та необхідними в обставинах конкретного конфлікту. Це вимагає ретельного збалансування інтересів держави у забезпеченні безпеки з правами та свободами громадян. Ефективна правова система, яка забезпечує захист прав та свобод громадян, є важливим компонентом стабільності та розвитку суспільства навіть у найскладніших часах. Такий підхід сприяє збереженню демократичних цінностей та підтримці правової держави в найскладніших ситуаціях воєнного періоду.

У зв'язку з чим, з одного боку Президент України має право ініціювати введення воєнного стану, що дає йому можливість швидко реагувати на загрозу збройної агресії. З іншого боку, для введення воєнного стану необхідна згода Верховної Ради України. Порядок введення воєнного стану в Україні загалом відповідає принципам системи «стримувань і противаг». Ця система допомагає запобігти узурпації влади, зловживанням з боку будь-якої гілки влади та забезпечує баланс між потребами безпеки та демократичними цінностями.

В результаті реалізації заходів правового режиму воєнного стану військове командування разом із військовими адміністраціями: мобілізувало понад 1 мільйон людей до Збройних Сил України та інших військових формувань; евакуювало з районів бойових дій понад 10 мільйонів людей; реквізувало значний об'єм майна для потреб Збройних Сил України та інших військових формувань; забезпечило безпеку громадян шляхом встановлення

комендантської години та заборонаю проведення масових заходів; ввело обмеження на свободу слова, зокрема, заборону на поширення інформації про пересування військ та техніки; ввело обмеження на зовнішньоекономічну діяльність; забезпечило контроль за цінами на основні товари та послуги.

Отже, можемо дійти до висновку, що військове командування України разом із військовими адміністраціями загалом ефективно реалізувало заходи правового режиму воєнного стану. Це дозволило мобілізувати всі ресурси країни для відсічі російської агресії. Проте, в ході реалізації заходів правового режиму воєнного стану також виникли певні проблеми та недоліки.

З огляду на наведене, можна виокремити кілька можливих законодавчих змін, які можуть покращити захист прав та свобод громадян у період воєнного конфлікту:

1. Деталізація процедур обмеження прав: вбачається за необхідне детально визначити процедури обмеження прав громадян у період воєнного стану, визначивши чіткі критерії та обґрунтування для застосування таких обмежень. Це допоможе уникнути можливого зловживання влади та забезпечить дотримання принципів пропорційності та необхідності.

2. Забезпечення доступу до юридичної допомоги: важливо забезпечити доступ громадян до юридичної допомоги та правового представництва навіть на території ведення бойових дій та безпосередній лінії зіткнення, де особливо велика ймовірність нігілістичних діянь. Це може включати заходи щодо захисту прав дітей, жінок, людей з інвалідністю та інших уразливих категорій населення.

3. Навчання та освіта: важливо проводити навчальні заходи та освітні кампанії з метою підвищення обізнаності громадян про їх права та обов'язки у період воєнного конфлікту. Це допоможе забезпечити ефективний захист прав та свобод населення та запобігти можливим порушенням.

Ці законодавчі зміни можуть сприяти зміцненню правового захисту громадян у період воєнного конфлікту та забезпечити дотримання принципів

правової держави навіть у найскладніших обставинах під час запровадження організаційно-правових заходів воєнного стану.

Таким чином, в умовах воєнного стану в Україні відбуваються суттєві зміни в правовій системі, що стосуються і юридичної відповідальності. Ці зміни обумовлені необхідністю забезпечення обороноздатності країни, публічного порядку та безпеки.

Підсумовуючи наведене вище, вбачається за доцільне виокремити особливості юридичної відповідальності в умовах воєнного стану:

- Застосування більш суворих санкцій: За деякі правопорушення, такі як дезертирство, мародерство та інші злочини, вчинені в умовах воєнного стану передбачено більш суворі покарання.

- Зміна процедури розгляду справ: В умовах воєнного стану можуть бути змінені процедури проведення досудового розслідування та/або розгляду справ по суті. До прикладу, у Кримінальний процесуальний кодекс України внесено Розділ IX-1 «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану», який передбачає адаптацію ходу кримінального провадження до умов воєнного стану та об'єктивних можливостей у цей час.

- Звільнення від відповідальності: У деяких випадках особи можуть бути звільнені від юридичної відповідальності за дії, вчинені в умовах воєнного стану. Це може стосуватися, наприклад, осіб, які діяли в стані крайньої необхідності або в рамках необхідної оборони.

Отже, юридична відповідальність в умовах воєнного стану має ряд особливостей, які обумовлені специфікою цього правового режиму. Особливості спрямовані на забезпечення обороноздатності країни, публічного порядку та дотримання прав людини в умовах воєнного стану.

РОЗДІЛ 3. НАПЯМИ РОЗВИТКУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОСОБЛИВОГО ПЕРІОДУ В УКРАЇНІ

3.1. Іноземний досвід правового регулювання особливого періоду.

У сьогоденнішніх реаліях України, поняття особливого періоду, яке охоплює військові конфлікти, стихійні лиха, терористичні акти та інші надзвичайні ситуації, є як ніколи актуальним та важливим для суспільства та кожного окремого громадянина. Події минулого і сучасності, такі як проведення антитерористичної операції (АТО) на сході України у 2014-2018 роках, операція Об'єднаних сил (ООС) з 2018 року та повномасштабне вторгнення росії на територію України 22 лютого 2022 року нагадують нам про важливість належної підготовки та реагування у випадку надзвичайних обставин.

У такі періоди правове регулювання відіграє ключову роль у забезпеченні захисту прав і інтересів громадян, забезпеченні безпеки та стабільності, встановленні порядку та відновленні соціально-економічної сфери життя країни. Законодавчі акти, правові норми та механізми, які регулюють дії у таких складних обставинах, відіграють визначальну роль у визначенні успіху або невдачі держави в подоланні кризи та відновленні після неї.

На прикладі Грузії (2008) та країни Кувейт під час Першої Перської війни (1990-1991) ми можемо побачити яскравий приклад ефективного використання правових механізмів у військових умовах. Військові дії й окупація країнами-агресорами вимагали швидкої адаптації та реагування з боку правових порядків постраждалих держав. Правові норми, що стосувалися мобілізації, прав людини, міжнародного співробітництва та відновлення після війни, відіграли важливу роль у забезпеченні захисту та відновленні країни після вторгнення.

Аналізуючи цей досвід, ми можемо зробити висновки та вивчити важливі уроки для подальшого вдосконалення правового регулювання в умовах надзвичайних ситуацій. Розуміння та використання цих уроків стане важливим кроком у підвищенні ефективності захисту прав та інтересів громадян,

забезпеченні безпеки та стабільності в умовах непередбачуваних викликів, з якими стикається сучасне суспільство.

Так, **Грузія** є однією із держав на міжнародній арені, яка незадовго до України стикнулася із викликами, котрі сьогодні стоять перед нашою країною. Грузини зробили свій вибір, вони обрали європейські цінності, свободу, верховенство права та розпочали відмовлятися від нав'язаного росією імперіалізму.

У свою чергу, сепаратистські погляди та напруження у регіонах Абхазії і Північної Осетії почали наростати під час розпаду СРСР. Однак, ситуація різко загострилась з приходом до влади у Грузії Михайла Саакашвілі після «Революції Троянд» в січні 2004 року і на позачергових виборах глави держави в 2008 році. Основний курс політики президента полягав у відході від радянської влади, економіки та радянського менталітету в цілому, що призвело до переорієнтації на Захід, активної співпраці з НАТО та стало передумовою військових дій у серпні 2008 року.[29] Деякі дослідники, зокрема російські військові журналісти, визнають той факт, що саме прозахідний режим президента М. Саакашвілі спричинив стимулювання розвитку даного конфлікту з боку росії.

У серпні 2008 року, коли Грузія зіштовхнулася зі безпосередньою загрозою вторгнення російських військ та ескалації конфлікту у Південній Осетії та Абхазії, було вжито рішучих заходів щодо введення військового стану та проведення мобілізації. Правове регулювання цих заходів визначало ключові аспекти та механізми мобілізації, маючи на меті забезпечення національної безпеки та відновлення територіальної цілісності.[30]

7 серпня 2008 року Президент Грузії М. Саакашвілі оголосив воєнний стан строком на 15 діб, що надав юридичну підставу для вжиття екстрених заходів. Відповідно до Конституції Грузії, введення воєнного стану передбачено в статті 73,[31] а режим його функціонування регулюється Законом Грузії «Про воєнний стан» від 31 жовтня 1997 року.

Вранці 8 серпня 2008 року було прийнято ряд правових актів для проведення масштабної мобілізації. Фундаментальним став Указ Президента "Про мобілізацію", що розпочав призов громадян на військову службу. З метою належного доведення його до відома суспільства, його висвітлювали у ЗМІ протягом однієї доби кожні 2 години. Даний Указ базувався на Законі Грузії "Про воєнний стан", який надавав владі широкі повноваження для забезпечення національної безпеки в умовах військового конфлікту.

У свою чергу, Закон Грузії «Про мобілізацію»[32] визначав порядок та механізм призову громадян на військову службу. Механізм проведення мобілізації передбачав реєстрацію та призов громадян для негайного надходження до військових частин. Процедура призову передбачала оголошення списків призваних, визначення категорій мобілізації та умов призову.

Не зважаючи на екстрений стан, влада Грузії прагнула забезпечити дотримання прав та свобод громадян. Мобілізовані особи мали право на захист їхніх прав відповідно до закону, а їхні обов'язки були чітко визначені. Забезпечення безпеки та гуманітарна допомога також були включені в правовий контекст мобілізації.

Таким чином, терміновій мобілізації підлягали наступні категорії:

- Збройні сили та резервісти: передбачалась мобілізація всього воєнного ресурсу, включаючи повітряні та морські сили. Військові частини проводили підготовку до воєнних дій. У свою чергу, резервісти, які мали військовий досвід, також були включені в цей процес.

- Цивільні громадяни: призов для військової служби громадян чоловічої статі віком до 27 років. Ця молода та фізично здорова група вважалася потенційною силою для військових дій.

- Спеціалізовані групи та експерти: поза звичайними військовими силами, визначалась необхідність мобілізації спеціальних груп та експертів, таких як медичний персонал, інженери та інші спеціалізовані категорії.

Отже, вбачається, що правова модель проведення мобілізаційних заходів є тотожною українській. Загальні механізми та порядок проведення врегульовані спеціальним законом. У свою чергу, оголошується загальна мобілізація Указом Президента.

Грузія, як держава-учасниця міжнародних угод та конвенцій, дотримувалася міжнародно-правових стандартів у проведенні мобілізації. При цьому, події 2008 року привернули увагу міжнародної спільноти та викликали дискусії щодо правових аспектів конфлікту. Однак, ґрунтовної підтримки міжнародної спільноти у воєнному конфлікті з сусідом-агресором Грузія так і не отримала.

«Наші Збройні Сили, що перегородили шлях російської армії, були в 5 разів меншими за чисельністю, при повному домінуванні росії в повітрі», - заявив М. Саакашвілі у інтерв'ю виданню «Українська правда».[33]

У зв'язку з чим, уже 10 серпня 2008 року грузинська армія заявили про відхід з Цхінвалі і про одностороннє припинення вогню. Згодом, М. Саакашвілі був вимушений підписати план перемир'я, запропонований Європейським Союзом, ініціативу взяла на себе головуюча в ЄС Франція.

Підсумовуючи правове регулювання механізму проведення мобілізації в Грузії у 2008 році варто зауважити, що це було невід'ємним компонентом відповіді країни на військові загрози. Воно забезпечило необхідний правовий фреймворк для ефективного управління військовими справами та відновлення національної безпеки у важкій історичній ситуації.

Таким чином, можемо зробити висновок, що проведення ефективних мобілізаційних заходів є невід'ємним компонентом рішучого спротиву зовнішній загрозі суверенітету та незалежності держави. Однак, заходи спротиву повинні нести комплексний характер, особливо у конфлікті із противником, який володіє значною перевагою у силі. Так, аналізуючи воєнний конфлікт 2008 року вбачається, що Грузії для встановлення контролю над територіями Абхазії та Північної Осетії не вистачило об'єму оборонно-промислового комплексу, ґрунтовної підтримки міжнародних партнерів та

завчасної підготовки, яка б виразилась у побудові оборонних споруджень та нарощуванні військового потенціалу.

У свою чергу, **Кувейт** в роки Першої Перської війни (1990-1991) став жертвою вторгнення сусідньої країни Іраку і зазнав істотних втрат у військовій, економічній і правовій сферах. Цей період став викликом для кувейтського правового порядку, який вимагав швидкої адаптації та реагування на зміни в умовах військового конфлікту та окупації.

У контексті військового конфлікту законодавство Кувейту відіграло ключову роль у забезпеченні прав і захисту своїх громадян, а також встановленні порядку та стабільності в країні.

Під час війни Кувейт активно використовував правові механізми для оголошення мобілізації та встановлення військового стану. Це дало можливість уряду ефективно мобілізувати ресурси країни для оборони та відновлення після вторгнення.

У 1990 році виникла негайна необхідність швидкого реагування та використання правових механізмів для захисту свого суверенітету і безпеки нації. Одним із ключових правових актів, який був використаний у цей період, була Конституція Кувейту. Згідно зі статтею 65 Конституції, Верховний правитель – Емір, має право оголошувати військовий стан у випадку небезпеки для країни або порушення громадського порядку. Це надало правову підставу для оголошення військового стану у Кувейті під час іракської окупації.[34]

Додатковим правовим документом, який був використаний для оголошення мобілізації та встановлення військового стану став "Указ про введення військового стану" від 2 серпня 1990 року. Цей Указ був вирішальним кроком у забезпеченні правового статусу військового стану в країні та визначав закони та правила, що регулюють дії громадян під час цього періоду. Згідно з цим указом, були введені обмеження щодо свободи переміщення, збору та передачі інформації, а також заборона на демонстрації та збройні сутички.

Для мобілізації національних ресурсів і організації військової оборони Кувейту було використано ряд законодавчих актів. Один із них – «Указ про

загальну мобілізацію» від 2 серпня 1990 року, який забезпечував мобілізацію національних військових та цивільних ресурсів для захисту країни. Цей указ визначав порядок мобілізації, права та обов'язки громадян у час військового стану, а також встановлював військові комісії для координації дій національних військових сил.

Таким чином, за допомогою правових механізмів, таких як Конституція, укази та законодавчі акти, Кувейт зумів ефективно мобілізувати свої ресурси та організувати військову оборону у період вторгнення та окупації. Ці правові кроки відіграли важливу роль у забезпеченні безпеки та стабільності країни в умовах надзвичайних обставин.

Окрім цього, Кувейт активно співпрацював з міжнародними партнерами, зокрема з країнами-членами коаліції, для встановлення правового порядку та забезпечення безпеки та стабільності в регіоні. Дана обставина відіграла ключову роль у відновленні незалежності та звільненні територій Кувейту від анексії Іраку.

Після закінчення військового конфлікту, Кувейт виявив високу здатність до відновлення економіки та соціально-економічної інфраструктури країни за рахунок ефективного використання правових механізмів та міжнародної допомоги.

Таким чином, у правовому регулюванні особливого періоду досвід Кувейту відображає важливість забезпечення стабільності та безпеки в умовах військового конфлікту та відновлення після нього. Провівши аналіз даного історичного уроку, вбачається за доцільне виділити наступні висновки, що повинна врахувати Україна:

1) Пріоритетне відновлення провідних галузей економіки у вдосконаленому вигляді.

Якщо змоделювати, що після війни наша держава почне активно відновлювати сектор агропромисловості, то для того, щоб це давало більший дохід, який можна реінвестувати в інші напрями, Україні необхідно запровадити більшу додану вартість у цій сфері, щоб не перетворюватися на

країну-постачальника сировини. Окрім цього, потрібно стимулювати розвиток переробної промисловості, згенерувати більше можливостей для інвестицій у галузь тощо.

2) Вдосконалення інвестиційного клімату.

Для України цікавими є два підходи: впровадження програми компенсації через зобов'язання іноземних компаній реінвестувати частину капіталу від контрактів з державою на місцевому рівні, та створення Єдиного інвестиційного фонду, який зможе рівномірно розподіляти ці кошти, а також ресурси, отримані від доходів з провідних галузей української промисловості, наприклад, на технологічні та інфраструктурні проекти, проекти розвитку тощо.

3) Активне лобіювання виплат репарацій росією.

Історичний урок Кувейту показує, як завдяки сильному тиску на ООН та активному лобіюванню питання може бути налагоджений ефективний процес виплат репарацій державою, що знаходиться під санкціями та існує за рахунок продажу енергоресурсів. Так, внаслідок вторгнення Іраку та анексії території Кувейту, була створена Комісія ООН з питань компенсацій. Її завданням стало опрацювання усіх позовів від Кувейту щодо відшкодування, а також отримання та перерахунок виплат від Іраку, які здійснювалися за рахунок обмеженого продажу енергоносіїв. У випадку з Україною, спеціальна комісія від ООН не є єдиним можливим механізмом, насамперед через присутність росії серед постійних членів Ради Безпеки ООН. У зв'язку з чим, Україна повинна лобіювати створення подібного механізму через ЄС або через окремий багатосторонній договір. Більше того, враховуючи, що Компенсаційна комісія відшкодувала тільки 15% від поданих заяв, для України важливо віднайти і розглядати інші джерела фінансування.

Висновки. Проведення ефективних мобілізаційних заходів є невід'ємним компонентом рішучого спротиву зовнішній загрозі суверенітету та незалежності держави. Однак, заходи спротиву повинні нести комплексний характер, особливо у конфлікті із противником, який володіє значною

перевагою у силі. Так, аналізуючи воєнний конфлікт 2008 року вбачається, що Грузії для встановлення контролю над територіями Абхазії та Північної Осетії не вистачило об'єму оборонно-промислового комплексу, ґрунтовної підтримки міжнародних партнерів та завчасної підготовки, яка б виразилась у побудові оборонних споруджень та нарощуванні військового потенціалу.

У свою чергу, на етапі відновлення після військових дій, Україні необхідно взяти приклад із Кувейту та спершу чергу звернути увагу на наступне:

- пріоритетне відновлення провідних галузей економіки у вдосконаленому вигляді;
- вдосконалення інвестиційного клімату;
- активне лобювання виплат репарацій росією.

3.2. Проблемні аспекти правового регулювання особливого періоду в Україні та механізми їх вирішення

Термін «особливий період» законодавець вживає у ст. 1 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21 жовтня 1993 року, Законі України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 року, які дублюють один одного, що не відповідає основним принципам правотворчої техніки. Більше того, дефініції аналізованого терміну є відмінними та допускають неоднозначне сприйняття або тлумачення. З метою вирішення окреслених юридичних прогалин змісту дефініції «особливий період» пропонуємо авторське його визначення:

«Особливий період – період, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях або настання воєнного часу чи введення відбудовного періоду та охоплює час мобілізації, час воєнного стану, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій».

Додатково, звертаємо увагу, що єдине закріплення запропонованої дефініції «Особливий період» необхідно здійснити у Законі України «Про

оборону України» від 06 грудня 1991 року, адже він є загальним відносно інших нормативних актів у військовій сфері. До прикладу, Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21 жовтня 1993 року відносно останнього є спеціальним, оскільки регламентує підстави і порядок проведення одного із заходів оборони держави. Натомість, у всіх спеціальних нормативно-правових актах повинні міститись бланкетні норми із посиланнями на ст. 1 Закону України «Про оборону України», де повинна міститись єдина дефініція даного терміну.

Окрім цього, підсумовуючи наведене вище, вбачається за можливе зробити висновок, що особливий період існує як збірне поняття, яке включає різні режими. Дана дефініція опосередковує екстремальну ситуацію «регіональної катастрофи», яка викликає необхідність застосування особливих правообмежень, що поступаються заходам використанням під час того ж режиму надзвичайного стану.

Україна, як сучасна держава, має ретельно визначені Законом форми особливого періоду. Ефективне використання юридичних засобів при вирішенні тих чи інших окреслених завдань значною мірою полягає у тому, щоб обрати ефективний для цього правовий режим, кваліфіковано відпрацювати його згідно зі особливостями тієї самої цілі та змісту регульованих суспільних відносин, оскільки правові режими належать до категорії правових форм, що вже сформувалися та є основоположним її чинником. Ліквідація загрози внутрішній безпеці країни здійснюється у спосіб введення правового режиму надзвичайного стану. У свою чергу, загроза суверенітету та незалежності вимагає реалізації іншого правового режиму – воєнного стану.

Можна дійти висновку, що правовий режим воєнного стану має безпосередній вплив на процеси у середині країни і стосується виключно внутрішньополітичних процесів. З іншої сторони терміни «стан війни» та «воєнний час» стосується зовнішньополітичних процесів. Не зважаючи на той факт, що росія проігнорувала оголошення війни Україні, норма ч. 3 ст. 4 Закону

України «Про оборону України» прямо передбачає альтернативний варіант настання воєнного часу у державі без оголошення війни - фактичного початку воєнних дій.

З огляду на наведене, можна виокремити кілька можливих законодавчих змін, які можуть покращити захист прав та свобод громадян у період воєнного конфлікту:

1) Деталізація процедур обмеження прав: вбачається за необхідне детально визначити процедури обмеження прав громадян у період воєнного стану, визначивши чіткі критерії та обґрунтування для застосування таких обмежень. Це допоможе уникнути можливого зловживання влади та забезпечить дотримання принципів пропорційності та необхідності.

2) Забезпечення доступу до юридичної допомоги: важливо забезпечити доступ громадян до юридичної допомоги та правового представництва навіть на території ведення бойових дій та безпосередній лінії зіткнення, де особливо велика ймовірність нігілістичних діянь. Це може включати заходи щодо захисту прав дітей, жінок, людей з інвалідністю та інших уразливих категорій населення.

3) Навчання та освіта: важливо проводити навчальні заходи та освітні кампанії з метою підвищення обізнаності громадян про їх права та обов'язки у період воєнного конфлікту. Це допоможе забезпечити ефективний захист прав та свобод населення та запобігти можливим порушенням.

Ці законодавчі зміни можуть сприяти зміцненню правового захисту громадян у період воєнного конфлікту та забезпечити дотримання принципів правової держави навіть у найскладніших обставинах під час запровадження організаційно-правових заходів воєнного стану.

У свою чергу, відбудовний період, наступає після закінчення воєнних дій. Цей період направлений на відновлення критичної інфраструктури, соціальної сфери та захисту прав громадян, які постраждали внаслідок воєнних подій. Відбудовний період для українців є новизною та передбачає великий об'єм

роботи щодо законодавчого врегулювання. Однак, парламентарі розпочали перші кроки з деталізації юридичного закріплення відбудовного періоду.

Зазначені правові режими є необхідним елементом системи національної безпеки та гарантії відновлення державного суверенітету в умовах загрози зовнішнього вторгнення. Вони визначають правовий контекст для дій владних органів у період воєнних подій та після їх завершення, сприяючи відновленню і розвитку країни після випробувань воєнного часу.

Також, вивчення правового режиму мобілізації, як ключової складової особливого періоду, виявляє глибоку взаємодію між правовою системою та потребами національної безпеки. Забезпечення правового порядку під час мобілізації є необхідним елементом захисту країни в умовах загрози або конфлікту.

У рамках вивчення цієї теми виявлено, що правовий режим мобілізації не тільки надає державі необхідні повноваження для ефективного управління ресурсами та людським потенціалом, але й забезпечує захист прав і свобод громадян у період воєнного або надзвичайного стану. Правова система повинна бути здатною балансувати потреби оборони та збереження громадського порядку, забезпечуючи при цьому справедливість та законність вжитих заходів.

Важливо враховувати, що правовий режим мобілізації має відповідати міжнародним стандартам і нормам, зокрема у сферах захисту прав людини та гуманітарного права. Забезпечення правового порядку в умовах мобілізації сприяє стабільності та ефективності оборонної системи країни, а також визначає ступінь легітимності дій у військовій сфері.

Позитивні емоції та підтримку викликає крок законотворців по вдосконаленню електронного реєстру військовозобов'язаних. Так, 2 квітня 2024 року Президент України підписав Закон від 16.01.2024 № 3549-IX [35] щодо удосконалення порядку обробки та використання даних у державних реєстрах для військового обліку та набуття статусу ветерана війни під час дії воєнного стану.

Ним внесено зміни до Законів України «Про Єдиний державний реєстр призовників, військовозобов'язаних та резервістів»[36] та «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»[37], а саме передбачено:

- інформаційну взаємодію між державними реєстрами у зв'язку з набуттям статусу учасника бойових дій;

- встановлення можливості громадян України подати заяву (звернення) в паперовій або електронній формі відповідно до Закону України «Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг» і, зокрема, засобами Єдиного державного веб-порталу електронних послуг та/або Єдиного державного реєстру ветеранів війни до відповідних державних органів для набуття статусу учасника бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни та члена сім'ї загиблих Захисників і Захисниць України;

- встановлення особливостей набуття статусу учасника бойових дій під час дії воєнного стану на підставі довідки про безпосередню участь особи у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України оформленою в електронному вигляді.

За змінами Єдиний державний реєстр призовників, військовозобов'язаних та резервістів буде не просто автоматичною, а електронною інформаційно-комунікаційною системою для збирання, зберігання, обробки та використання даних про призовників, військовозобов'язаних та резервістів, створеною для забезпечення військового обліку громадян України.

Даний крок дозволить спростити мобілізаційний процес та зробити його оперативнішим. Окрім цього, такий метод мобілізації забезпечить дотримання прав та гарантій громадян шляхом усунення з вулиць міст представників територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, які ігнорують законодавство України та здійснюють «силову мобілізацію».

Таким чином, дослідження правового режиму мобілізації визначає його критичну роль у забезпеченні національної безпеки та готовності країни до дії у непередбачених обставинах. Розуміння і вдосконалення цього правового

механізму є важливим завданням для забезпечення стабільності та захищеності суспільства в умовах сучасних геополітичних викликів.

ВИСНОВКИ

У результаті здійсненого комплексного дослідження та аналізу нормативно-правових актів, доктринальних напрацювань, судової практики та іноземного досвіду правового регулювання особливого періоду, нами було здійснено системне розроблення рекомендацій щодо удосконалення правового регулювання особливого періоду в Україні.

Як наслідок проведеного вивчення, нами зроблено висновки, які несуть теоретичне та практичне значення.

Проаналізовано норми чинного законодавства України в частині суспільних відносини в умовах спеціальних правових режимів в Україні, доктринальні напрацювання та правозастосовні позиції органів судової влади. За результатами проведеної роботи, уточнено зміст юридичних фактів, які формують юридичну конструкцію «особливий період».

Із проведеного аналізу вбачається, що законодавець термін «особливий період» вживає у різних законах України (ст. 1 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» та ст. 1 Закону України «Про оборону України»), які дублюють один одного, що не відповідає основним принципам правотворчої техніки. Більше того, дефініції аналізованого терміну є відмінними та допускають неоднозначне сприйняття або тлумачення. З метою вирішення окреслених юридичних прогалин змісту дефініції «особливий період» пропонуємо авторське його визначення: *«Особливий період – період, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях або настання воєнного часу чи введення відбудовного періоду та охоплює час мобілізації, час воєнного стану, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій»*.

Додатково, звертаємо увагу, що єдине закріплення запропонованої дефініції «Особливий період» необхідно здійснити у Законі України «Про

оборону України» від 06 грудня 1991 року, адже він є загальним відносно інших нормативних актів у військовій сфері

Також, серед складових доктринального визначення правового режиму у роботі виділено такі елементи:

- Метод правового регулювання, який визначає способи, прийоми впливу правових норм на поведінку суб'єктів права.

- Правові принципи, які лежать в основі правового регулювання певної сфери суспільних відносин.

- Правові норми, що мають загальнообов'язковий характер.

- Інститути права, які регулюють певний вид суспільних відносин.

- Суб'єкти права, які мають права та обов'язки, визначені правовим режимом.

- Юридичні факти, з якими закон пов'язує виникнення, зміну або припинення правових відносин.

- Відповідальність, що настає за порушення правових норм.

В межах досліджуваної теми, проведено визначення та уточнення складових правового режиму особливого періоду, акцентовано увагу на мобілізації як складовій особливого періоду та юридичній відповідальності за її порушення загальними та спеціальними суб'єктами. Додатково, проведено розмежування у якому виокремлено, що правовий режим воєнного стану має безпосередній вплив на процеси у середині країни і стосується виключно внутрішньополітичних процесів. У свою чергу терміни «стан війни» та «воєнний час» стосується зовнішньополітичних процесів та не несуть фундаментальний вплив на суспільні відносини всередині країни.

З огляду на наведене, виокремлено кілька можливих законодавчих змін за напрямками, які можуть покращити захист прав та свобод громадян у період воєнного конфлікту:

1. Деталізація процедур обмеження прав: вбачається за необхідне детально визначити процедури обмеження прав громадян у період воєнного стану, визначивши чіткі критерії та обґрунтування для застосування таких

обмежень. Це допоможе уникнути можливого зловживання влади та забезпечить дотримання принципів пропорційності та необхідності.

2. Забезпечення доступу до юридичної допомоги: важливо забезпечити доступ громадян до юридичної допомоги та правового представництва навіть на території ведення бойових дій та безпосередній лінії зіткнення, де особливо велика ймовірність нігілістичних діянь. Це може включати заходи щодо захисту прав дітей, жінок, людей з інвалідністю та інших уразливих категорій населення.

3. Навчання та освіта: важливо проводити навчальні заходи та освітні кампанії з метою підвищення обізнаності громадян про їх права та обов'язки у період воєнного конфлікту. Це допоможе забезпечити ефективний захист прав та свобод населення та запобігти можливим порушенням.

Автором досліджено відбудовний період та сформовані доктринальні правові позиції. В результаті чого підтримано позицію Науковця Прохоренка М.М. про те, що фактично частково відбудовний період розпочався з часу відновлення зруйнованої критичної інфраструктури після її пошкодження в результаті збройної агресії російських військ проти України.

За результатами загальнонаукового дослідження автором підсумовано, що на етапі відбудовного періоду після військових дій, Україні необхідно взяти приклад із Грузії і Кувейту та в першу чергу звернути увагу саме на наступні напрямки:

- пріоритетне відновлення провідних галузей економіки у вдосконаленому вигляді;
- вдосконалення інвестиційного клімату;
- активне лобювання виплат репарацій росією.

У дослідженні наголошено, що фактично відбудовний період розпочався з часу відновлення зруйнованої критичної інфраструктури після її пошкодження в результаті збройної агресії російських військ проти України. Тобто, де-факто відбудовний період уже розпочався, однак профільного закону для врегулювання зазначеної сфери суспільних відносин немає. Відбудовний період

є недостатньо врегульованою сферою, оскільки на рівні законів України вказується лише на існування такого поняття як частково відбудовний період після закінчення воєнних дій, без розкриття його змісту, порядку запровадження або дії. Крім того, що це поняття є суб'єктивним явищем, воно не має єдності у підходах щодо авторського розуміння відбудовного періоду.

Таким чином, правове регулювання відбудовного періоду, як окремої сфери суспільних відносин, має бути реалізоване за допомогою запровадження спеціальної конструкції – правового режиму, який має релевантну комбінацію юридичних засобів (способів, методів, типів) задля забезпечення потреб чітко визначеного кола суб'єктів з метою відновлення їх функціонування.

З огляду на наведене, вбачається за доцільне розроблення Закону України «Про правовий режим відбудовного періоду», який усунить прогалину законодавства у регулюванні даних суспільних відносин та забезпечить інтереси суб'єктів громадянського суспільства і держави шляхом ліквідації наслідків збройної агресії російських військ проти України.

У результаті проведеного дослідження, ми доходимо до висновку та розділяємо позицію науковця Прохоренка М.М. з приводу того, що Закон України «Про правовий режим відбудовного періоду» має включати заходи щодо: 1) встановлення умов та порядку ідентифікації зруйнованих об'єктів, які необхідно відновити; 2) форм відновлення наслідків збройної агресії (грошова – компенсаційна, натуральна – шляхом відбудови); 3) закріплення суб'єктного складу осіб, які можуть претендувати на відновлення – фізичних та юридичних осіб; 4) формування критеріїв пріоритетності відновлення постраждалих об'єктів; 5) особливого порядку фінансування відбудовних заходів – способи і форми оподаткування та розмежування фінансування заходів в залежності від виду бюджету; 6) встановлення особливого режиму праці і статусу працівників, установ і організацій, які будуть задіяні у відновленні зруйнованих об'єктів; 7) створення сприятливих умов для іноземного або національного інвестування відновлювальних програм або проектів; 8) порядку та умов повернення цивільного населення на деокуповані території та інше.

Також, із проведеного дослідження вбачається, що стан війни особливим правовим режимом застосування збройної сили у відповідь на таке застосування державою-агресором. Ця форма особливого періоду стосується лише порядку застосування сили щодо противника та міжнародного юридичного закріплення війни, однак законодавство України містить прогалину у його регулюванні. Більше того, відсутні закріплена дефініція «стан війни», профільний закон для врегулювання зазначеної сфери суспільних відносин, також відсутні розкриття його змісту та порядку дії.

Окрім цього, ні у законодавстві України, ні у міжнародному гуманітарному праві не міститься уніфікованого визначення воєнних дій. Тобто, законодавство України містить істотну прогалину, що не дає можливості однозначно тлумачити застосування збройної агресії.

В першу чергу, це пов'язано з тим, що визначення «війни» є складним політичним та юридичним питанням, яке залежить від контексту та обставин конкретного збройного конфлікту. На практиці, визначення «воєнних дій» часто здійснюється на основі факторів, таких як: масштаб та інтенсивність збройних дій; тривалість конфлікту; участь держав та організованих збройних груп; вплив конфлікту на мирне населення.

Однак, будь-які воєнні дії розпочинаються з акту агресії. У свою чергу, відповідно до Резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 року, агресією є застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави чи будь-яким іншим чином, несумісним із Статутом ООН.

Таким чином, пропонуємо термін «воєнні дії» сформулювати наступним чином: *«воєнні дії - це агресивні дії однієї або декількох держав по застосуванню збройної сили відносно іншої у формі кампаній, операцій, битв, ударів, боїв тощо»*. З урахуванням вимог законодавчої техніки, вбачається за доцільне внести зміни до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про оборону України» та закріпити визначення воєнних дій саме у цьому нормативному положенні.

Дійшовши таких висновків, дослідження одержало подальший розвиток, який виразився у проведенні дослідження іноземного досвіду правового врегулювання особливого періоду у спектрі якого виокремлено вітчизняну проблематику та визначено перспективи подальшого дослідження: стягнення репарацій з держави-агресора, соціальне забезпечення військовослужбовців, електронні реєстри військовозобов'язаних, фінансування оборонної сфери країни, вдосконалення інвестиційного клімату та корупція у військовій сфері.

Наведені уточнення, доповнення та систематизовані позиції рекомендовано використовувати у науковій діяльності для подальшого вивчення окреслених проблемних аспектів, у практичному застосуванні військовим командуванням та навчальному процесі з викладацькою метою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про оборону України: Закон України від 06 грудня 1991 р. № 1932 // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 9. – Ст. 106. – [Електронний ресурс] URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>
2. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21 жовтня 1993 р. № 3543 // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 44. / [Електронний ресурс] URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3543-12>
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. / [Електронний ресурс] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07 грудня 1984 року_№ 8073-X – / [Електронний ресурс] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
5. Рішення Київського апеляційного адміністративного суду від 04.02.2016 у справі № 826/18425/15. [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. / [Електронний ресурс] URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/55514762>
6. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25 березня 1992 р. № 2232 [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 27. / [Електронний ресурс] URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2232-12>
7. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21 жовтня 1993 р. № 3543 [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 44. / [Електронний ресурс] URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3543-12>
8. Прохоренко М.М., Хлань В.М. Сутність та зміст особливого періоду в Україні / Теорія та історія держави і права, міжнародне право // Юридичний вісник 2 (55). – 2020 – С. 62-67. / [Електронний ресурс] URL: <https://jrnl.nau.edu.ua/index.php/UV/article/view/14776/21366>.

9. Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» / [Електронний ресурс] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
10. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII / [Електронний ресурс] URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/389-19>
11. Коваленко Н.В. До питання про визначення поняття та ознак правового режиму. Вісник Національної академії внутрішніх справ. 2019. № 12/2019. С. 254-258 URL: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.12.47>
12. Саакян М.Б. Правовий режим як особливий порядок регулювання суспільних відносин / М.Саакян // Південноукраїнський правничий часопис. – 2015. – № 1. – С. 14-16.
13. Гайдамака І.О. Правовий режим: поняття та види / І. Гайдамака // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – Х. : Право, 2008. – Вип. 15. – С. 120-127.
14. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
15. Указ Президента України від 14 січня 2015 року № 15/2015 «Про часткову мобілізацію» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/documents/152015-18276>
16. Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 69/2022 «Про загальну мобілізацію» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/documents/692022-41413>
17. Теорія держави та права : навч. посіб. / [С. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.] ; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. – К. : НАВС, Освіта України, 2017. [Електронний ресурс] URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/2FMB_Pravo/Gusarv-S.D-Teoriya-derzhavy-i-prava.pdf

18. Кузнiченко С.О. Феномен правового режиму в адмiнiстративному правi // Форум права. - 2007. - № 1. –С.109-112 / [Електронний ресурс] URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2007-1/07ksovap.pdf>
19. Указ Президента України вiд 26.11.2018 року № 393/2018 «Про введення воєнного стану в Україні» / [Електронний ресурс] URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3932018-25594>
20. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України вiд 24 лютого 2024 року № 2102-IX / [Електронний ресурс] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>
21. Когут О.В. До питання про правовий режим воєнного стану. 2022 р., с. – 1173 / [Електронний ресурс] URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/237/6365/13401-1?inline=1>
22. Краснокутський О.В. Воєнний стан, воєнний час. / Випуск 3, 2023 // УДК 340.13, 340.5 / [Електронний ресурс] URL: <https://doi.org/10.32782/chem.v3.2023.2>
23. Остапенко А.І. Деякi питання правового регулювання оголошення стану вiйни. Нацiональний унiверситет оборони України iменi Iвана Черняховського. с. – 370-373/ [Електронний ресурс] URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/19297/%D0%9E%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BF%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%90%D0%BD%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%81%D1%96%D1%8F%20%D0%86%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B0.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
24. Про внесення змiн до деяких законодавчих актiв України щодо дiяльностi у сферi довкiлля та щодо цивiльного захисту на перiод дiї воєнного стану i у вiдбудовний перiод: Закон України вiд 15 березня 2022 року / [Електронний ресурс] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2132-20#Text>
25. Mingarelli H. The Reconstruction Process in Ukraine. Sceus guest platform for eastern europe policy. 2023. № 5. URL:

https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/267943/Mingarelli_The-reconstruction-process-in-ukraine.pdf

26. Прохоренко М.М., Шапенко Л.О. Правовий режим відбудовного періоду / Теорія та історія держави і права, міжнародне право // Юридичний вісник 3 (68). – 2023 – С. 81-88. / [Електронний ресурс] URL: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.68.17977>

27. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: Закон України від 17 травня 2012 року № 4765-VI / [Електронний ресурс] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text>.

28. Про затвердження Порядку залучення працевдатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 13 липня 2011 року № 753 / [Електронний ресурс] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/753-2011-%D0%BF#Text>

29. Усатюк К.Р. Російсько-грузинський конфлікт 2008 року: уроки для України. Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2020 – с. 124-133 URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/28384/1/124-133.pdf>

30. П'ять днів у серпні 2008 року: хроніка російсько-грузинської війни / BBC News, 2018 // [Електронний доступ] URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-45102927>

31. Конституція Грузії: від 24 серпня 1995 року / чинна редакція станом на серпень 2008 року // [Електронний доступ] URL: <https://www.refworld.org/pdfid/3ae6b5b10.pdf>

32. Про мобілізацію: Закон Грузії від 23 червня 1999 року № 2150 / [Електронний ресурс] URL: <https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/16246?publication=4>

33. 2008-й був репетицією. Тоді я був у становищі Зеленського / Українська правда // [Електронний доступ] URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2023/08/23/7416815/>

34. Конституція Кувейту: від 1962 року. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Kuwait_1992
35. Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення порядку обробки та використання даних у державних реєстрах для військового обліку та набуття статусу ветерана війни під час дії воєнного стану: Закон України від 16 лютого 2024 року № 3549-IX / [Електронний ресурс] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3549-20#Text>
36. Про Єдиний державний реєстр призовників, військовозобов'язаних та резервістів: Закон України від 16 березня 2017 року № 1951-VIII / [Електронний ресурс] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1951-19#Text>
37. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22 жовтня 1993 року № 3551 XII / [Електронний ресурс] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>